

Vergadering van Vrijdag 19 December 1902, 's avonds te 7¹/₂ uur,

Voorzitter: De heer HOETINK.

De ONDER-VOORZITTER opent de vergadering, en zegt:

Mijne Heeren!

Bij mij is ingekomen een schrijven van den heer DE VLAMING, houdende mededeeling, dat hij door ongesteldheid verhinderd is, deze vergadering bij te wonen, en dit zeer tot zijn leedwezen, o. a. omdat hij een interessant debat verwacht. Op mij rust derhalve de taak, deze vergadering te leiden.

Aan de orde is in de eerste plaats de ballotage van kandidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren MULLER MASSIS en DUDOK VAN HEEL met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat tot leden worden toegelaten, de heeren: J. EIJSTEN, 1e luitenant der artillerie, en A. S. DE JONGH, 1e luitenant der infanterie, beiden te 's-Gravenhage; en M. J. DE JONGH, majoor der infanterie, te Utrecht.

De VOORZITTER: Ik heb de eer, de heeren stemopnemers dank te zeggen voor de door hen genomen moeite.

Aan de orde is nu: »*Beschouwingen* over het onderwerp: *Vestingwet en levende strijdkrachten* (in aansluiting aan het debat van 31 October l.l.)". Inleider: de heer G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN, kolonel der infanterie.

Alvorens het woord te geven aan den heer KOOLEMANS BEYNEN, wensch ik met een kort woord rekenschap te geven, waarom deze vergadering is belegd.

Toen in de vergadering van 31 October l.l., genoemd 1902/03. V.

hoofdofficier om zeer geldige redenen verhinderd word tegenwoordig te zijn, deed dit ons allen bijzonder leed, ten eerste omdat de heer KOOLEMANS BEYNEN in dezen kring steeds een zeer geliefd spreker is, maar bovendien wegens het eigenaardig, eenigszins radicale standpunt, door hem, omtrent het tegenwoordig onderwerp, ingenomen.

Het bestuur heeft toen ernstig overwogen of eene nieuwe vergadering aan dit onderwerp behoorde te worden gewijd, en die vraag bevestigend beantwoord; doch onder voorwaarde, dat deze vergadering niet zou bedoelen eene eenvoudige voortzetting van het debat van 31 October. Er werd besloten de quaestie thans eenigszins breeder op te vatten.

De *vorige maal* gold het de bespreking van ons vestingstelsel, zooals het belichaamd is in de vestingwet; alzoo eene vergelijkende beschouwing van de waarde onzer vestingwerken in hun onderling verband, speciaal in aansluiting met de litteratuur van den laatsten tijd in zake de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. *Ditmaal* is meer in het algemeen aan de orde de beteekenis van vestingen in tegenstelling tot de levende strijdkrachten.

Nu het bestuur zoo gelukkig was den heer KOOLEMANS BEYNEN bereid te vinden als inleider van dit debat op te treden, heeft het gemeend, dat daarvoor geene nieuwe schriftelijke voorbereiding noodig was, aangezien zich hier het geval voordeed, voorzien in de bekende circulaire, betreffende de nieuwe wijze van werken, waar gesproken wordt van »Vergaderingen», sub *b*, 3e, gedachtenwisseling over »onderwerpen, die door voorafgaande behandeling in tijdschriften of brochures, of om andere redenen, voldoende rijp worden geacht voor eene vruchtbare gedachtenwisseling zonder nadere bijzondere voorbereiding».

Daarbij nog in aanmerking nemende, dat de voorgenomen vergadering van December door bijzondere omstandigheden niet kan doorgaan, heeft het bestuur gemeend, dezen avond nuttig te kunnen besteden, door het houden van de beschouwingen, in het convocatiebiljet genoemd.

Het bestuur hoopt, dat de verwachting van onzen geachten Voorzitter, dien wij hier allen tot ons groot leedwezen missen, bewaarheid moge worden, en dat deze avond zal getuigen van een interessant, opgewekt debat.

Ik geef thans het woord aan den heer KOOLEMANS BEYNEN voor zijne

Beschouwingen over het onderwerp: Vestingwet en levende strijdkrachten.

De heer KOOLEMANS BEYNEN :

Mijne Heeren ! Laat mij beginnen met een woord van dank tot het bestuur van onze Vereeniging, niet alleen voor de uitnoodiging om aan het debat over het onderwerp door den heer POP in het eerste nummer van ons Orgaan behandeld, te komen deelnemen ; maar ook — en niet minder — voor de gelegenheid, mij heden avond nog geboden om mijne meening over de aanhangige quaestie — zij 't ook onder eene andere vlag — in Uw midden mede te deelen.

Te dikwijls toch heb ik, waar de gelegenheid zich maar voordeed, die meening uitgesproken, dan dat ik niet zou wenschen ook een woord te doen hooren, waar deze belangrijke aangelegenheid à fond behandeld wordt.

Was het mij onmogelijk in de vergadering van 31 October jl. tegenwoordig te zijn, door de welwillendheid van den Voorzitter kwam ik zoo spoedig mogelijk in het bezit van den tekst van het toen gesprokene, waardoor ik hiervan in de beschouwingen, die ik aan Uw oordeel wensch te onderwerpen, tevens gebruik kon maken.

Voor twee persoonlijke feiten, met het onderwerp direct verband houdende, zij allereerst een oogenblik Uwe aandacht gevraagd. De heer BOOGAARD heeft dien avond gesproken over een stelsel »Kolonel KOOLEMANS BEYNEN" en de heer SNIJDERS heeft, hoewel geene namen noemende, eene vergelijking ten beste gegeven ten aanzien van hen, die ten opzichte van ons vestingstelsel op remmen en sloopen aandringen, met

anderen, die dwaalbegrippen hadden uitgesproken, welke tot gevaarlijke leuzen aangroeiden, wier effectvolle klank ten slotte slechts uit innerlijke holheid bleek te ontstaan.

Aangezien ik mij ook onder die remmers en sloopers mag rangschikken, zou ik, beide uitingen samenvattende, meenen te mogen zeggen, que je ne mérite ni cet excès d'honneur, ni cette indignité.

Mij mag volstrekt niet de eer gegeven worden van in dezen een stelsel te hebben uitgedacht, waar ik door studie eene overtuiging gewonnen heb, dat de mannen, die sinds 1847 (het jaar van de oprichting van *De Nieuwe Spectator*, de grijze, door KNOOP en STIELTJES) niet opgehouden hebben te wijzen op de achteruitstelling van de levende, ten bate van de doode strijdkrachten, het aan het rechte eind hadden en meer gehoor verdienden dan zij, die steeds voor de instandhouding en op nieuw afwerking der versterkingen bleven aandringen.

Op bladz. 4 van den nog steeds bestaanden *Militaire Spectator* van dat jaar leest men de woorden: »En wenschelijk ware het voor de militaire quaestie, dat zij (de volksvertegenwoordigers) mochten besluiten, zich eens voor goed te vergewissen over het stelsel en over de behoeften onzer doode weermiddelen en over datgene, wat gevorderd wordt om ze eens voor goed in den vereischten staat te brengen, opdat er dan zonder afleiding 't oog op geslagen en gehandeld konde worden ter vervollediging der behoeften onzer levende weermiddelen, die onder den druk der bezuiniging veel hebben geleden.»

Ziedaar hetzelfde strijdpunt uiteengezet, dat nog steeds op oplossing wacht. In dat jaar was ik nog niet geboren. Het vaderschap over het door den heer BOOGAARD bedoelde stelsel mag mij dus in geen deele worden toegekend.

Maar wél heb ik mij — zooals ik zoo even zeide — geschaard aan de zijde der anti-fortebouwers, die met aandrang de zorg voor de levende strijdkrachten vooropstelden.

Hebben die allen slechts holle tonen doen hooren? Is het heusch noodig te achten, aan mannen als KNOOP, DEN BEER POORTUGAEL, SCHNEIDER, het getuigenis uit te reiken, dat men niet aan

hunne eerlijke overtuiging en hunne vaderlands-lievende bedoelingen twijfelt, en ze in eenen adem aan te duiden met hen, die de groote trom bespelen?

De eenige verklaring, die ik voor dit feit weet te vinden, is dat, naar het schijnt, deze quaestie sommige gemocderen opwindt, waardoor uitingen ten beste worden gegeven, die in een wetenschappelijk debat, waar het op argumenten aankomt, niet moesten gehoord worden. Een argument is zoo'n uiting zeker niet.

We kunnen in dien strijd der partijen in den loop der tijden meer zulke uitingen vinden, waarin nog vrij wat dikker woorden voorkomen. Zoo schreef MERKES VAN GENDT in 1843 :

»Het is dus het gevolg van stelselloosheid in die hooge 's Lands belangen geweest, dat men ooit heeft kunnen overgaan tot het ontwallen of verkoopen der vestingwerken van *Geertruidenberg*, *Heusden*, met de verschausingen van het Neder-Hemerts eiland, het Bruggenhoofd van *Nijmegen* op den regter Waal-oever, de uitnemend wel gelegen gerevêeerde verschausingen van *Geldersoord* bij den samenloop van IJssel en Rijn, *Arnhem*, *Utrecht* (waar de hechte walmuren grootendeels onder WILLEM DEN ZWIJGER, den grondlegger der Unie in die zelfde stad, gebouwd waren), *Delft*, enz. Wie toch heeft het regt om, op zoodanige gronden, 's Lands veiligheid te verkoopen? en alle deze handelingen hebben schier onopgemerkt en zorgeloos in den loop der laatste 20 jaren plaats gehad!»

Zoo zuchtte in 1866 L'HOMME BLANC, na eene opsomming van 32 vestingen, forten en liniën, die gesloopt of verlaten waren, en van 13 vestingen en forten, die men daarbij wilde voegen :

»De adem vergaat bij het lezen eener zoo lange reeks en daarbij mag men nog stellen of rekenen een honderd zeventigtal batterijen en traversen, die overal en bij onderscheiden omstandigheden waren aangelegd, zoo in Staats-Vlaanderen, Zeeland en de Hollandsche eilanden, als langs onze beneden- en binnenlandsche rivieren, waaronder ook den IJssel, Friesland,

enz. enz.; en dan zeggen de sloopersmannen *quand même*: ziet, men wil alles behouden, niets opgeven, afbreken of sloopen! Daarbij zal men vragen, hetgeen men reeds zoo in massa heeft opgegeven, is dat alles zoo doelmatig en wél op goede gronden steunende geschied? Ware het niet doelmatig geweest Heusden te behouden, daar men nu genoodzaakt is geweest door nieuwe werken te Doeveren en aan den Elshout in dat gemis te voorzien, alsook te Geertruidenberg, dat zoo goed als verlaten was? Te Hedikhuizen nieuwe forten op te werpen, en dan het fort Engelen, dat wel had mogen blijven. De Sterreschans te Pannerden, die, hoe dan ook, weder moet worden opgebouwd. Het bruggenhoofd Knodsenburg, welks gemis door nieuwe torens heeft moeten worden vergoed. Wageningen, Amersfoort, Utrecht, Bommel, Kampen ontmanteld, hetgeen zeker, wat de defensie aangaat, wel had mogen achterblijven. Woerden, Weesp en Koevorden geopend. Zeer ten onregte.

Dit toont aan hoezeer dat onbedacht toegeven aan het slooperswerk, alléén omdat velen even onbedacht elkaar naroeppen, sloopt toch, sloopt maar! eene gevaarlijke zwakheid is, die mede ook al tot groote kosten van herstelling moet leiden."

Welnu — niettegenstaande deze verzuchtingen en deze beschuldigingen wordt van al de opgenoemde werken Pannerden nog in waarde gehouden, en worden Geertruidenberg, de werken om Heusden en de forten hoven en beneden Lent nog geduld — men laat ze liggen, zooals ze daar zijn.

Niemand heeft zich door die uitvallen laten overtuigen.

En nu ter zake! Met groote belangstelling heb ik natuurlijk van den arbeid van den heer POP kennis genomen; maar na lezing en herlezing daarvan ben ik door de aangevoerde gronden niet van mijne opvatting bekeerd; ja zelfs — ik moet het eerlijk bekennen — de gronden, waarmede daarin de niet-urgentie van de herziening van de vestingwet wordt bepleit, komen mij zwak voor.

Vooraf eene kleine rectificatie! De heer BOOGAARD heeft

als het stelsel KOOLEMANS BEIJNEN de meening aangegeven van hen, die zeggen: «geen cent voor de forten, vóór alles de levende strijdkrachten uit te breiden.»

Nu stel ik er prijs op te herhalen, wat ik van deze zelfde plaats te dezen opzichte in de vergadering van 28 October 1892 gezegd heb: »Ik hoop dat er geen cent meer zal worden uitgegeven aan eenig stuk beton of metaal voor forten, vóórdat het vraagstuk der levende strijdkrachten op voldoende wijze is opgelost; want zoolang als er gelden daarvoor op het budget worden uitgetrokken, zoolang schijnen de «mennekes» niet gevonden te kunnen worden.»

Deze bewering is in zooverre eenigszins anders dan de mij toegedachte, dat daaruit mag blijken, dat ik volstrekt geen vijand van forten ben. Ik weet heel goed, dat 100 man achter een wal opgesteld, onder zekere omstandigheden, zich veel langer zullen kunnen verdedigen en aan overmacht veel meer kwaad kunnen doen, dan wanneer zij in het vrije veld staan. Mijn streven, sedert ik mijne vaste overtuiging gewonnen had, is er alleen op gericht geweest, de meening ingang te doen vinden, dat de groote kosten, die voor het in orde brengen van ons vestingstelsel noodig zijn, daarvoor niet moeten worden uitgegeven, vóór de levende strijdkrachten tot eene aan ons zielental goed geëvenredigde sterkte waren gebracht en zoodanig waren georganiseerd en uitgerust, dat men ze met vertrouwen in het vrije veld zoude kunnen brengen.

Nu zou men mij misschien willen toevoegen: »Welnu, die mennekes zijn er toch gekomen niettegenstaande de uitgaven voor de forten gedaan; en als zoodanig is Uwe profetie valsch geweest;» maar ik ben het geheel met den Heer BOOGAARD eens: het leger, dat we met die mennekes moeten vormen, dat hebben we nog lang niet; en wie zich eenigszins kan en wil indenken in hetgeen aan uitgaven nog noodig zal zijn, vóórdat onze 8½ lichte van 16.900 man (600 man zeemilitie) en 7 lichtingen landweer van al wat zij behoeven, om een leger te vormen, zullen zijn voorzien, die zal met den heer BOOGAARD en mij moeten zeggen: »neen, dat leger is er nog niet »

En vóór wij zoover zijn, zal dat nog zooveel kosten, dat ik voor mij dezelfde stelling — zij 't in de woorden eenigszins gewijzigd — blijf handhaven: geen cent aan beton of metaal voor de fortén, vóórdát het leger, waarvoor de mannetjes beschikbaar zijn gesteld, er is.

Hiermede kom ik op het principieele punt van verschil met den heer POP, met den heer SNIJDERS en allen, die hunne meening deelen.

De heer POP heeft beweerd, niet betoogd, veel minder bewezen, dat (bladz. 77) »leger en vestingstelsel moeten worden beschouwd als twee factoren der landsverdediging, welke beide gelijk recht van bestaan hebben;» en (bladz. 14 en 15) «dat leger, vloot en vestingstelsel eene trilogie vormen; dat zij als onderdeelen der nationale weerkracht niet alleen naast elkander recht van bestaan hebben, maar in harmonisch verband met elkander ontwikkeld moeten worden, en dat de zorg voor de levende strijdkrachten de behartiging van de belangen der doode weermiddelen noch onnoodig, noch overbodig maakt, evenmin als het omgekeerde het geval is.»

Dat zijn — zooals ik zeide — beweringen, en als die waarheid bevatten, dan zou ik en mijne medestanders onze matten wel kunnen oprollen; maar ze zijn volmaakt onjuist, niet subjectief, maar objectief. Deze beweringen vormen den grondslag, waarop het geheele stelsel van mijne tegenstanders berust; maar die grondslag is zwakker dan zwak, en dat is zeer gemakkelijk te bewijzen.

Leger, vloot en versterkingen zouden als gelijkwaardige factoren moeten worden beschouwd in den strijd, dien we misschien te eeniger tijd om onze onafhankelijkheid zouden moeten voeren!

Welnu, met een leger kan men bijna een geheel werelddeel veroveren: adres aan ALEXANDER en NAPOLEON;

met eene vloot kan men de heerschappij ter zee bevechten; adres aan de Carthagers, de Nederlanders, de Engelschen; en

100 vestingen en 100 vestingstelsels kunnen niet den poot van ééne mug beschadigen;

en dan stelt men die drie factoren op ééne lijn, waar het den strijd om de onafhankelijkheid betreft.

Vestingen en forten zijn niet anders dan een hoop aarde, met steen, beton en metaal op kunstvaardige wijze samengevoegd, en als ze afgewerkt zijn, kan een klein kind in een bootje de gracht oversteken, de muren beklimmen en van die hoop bezit nemen. Het heeft geen leed te duchten!

Wil men van die bouwerijen eenig nut trekken, dan moet men een deel van de levende strijdkrachten er in plaatsen, waardoor men het leger — de levende kracht — verzwakt, en naarmate men die vestingen van te wijder uitgebreidheid en haar aantal grooter maakt, naar dezelfde mate maakt men de levende strijdkrachten zwakker, bindt men haar aan eene bepaalde plaats of streek en belet men haar, oorlog *te voeren*. Van de oorlogvoering toch is beweging een element.

Nu kan men hier tegenover stellen, dat het aantal strijders, hetwelk men in die vestingen of forten opsluit, in kracht toenemen, dat zij sterker worden, omdat zij minder gemakkelijk kunnen getroffen worden, dat zij den tegenstander meer verliezen kunnen toebrengen, omdat hunnen wapenen een vaster stand kan gegeven worden of die op minder kwetsbare plaatsen kunnen worden opgesteld — en dat is zeker niet tegen te spreken; maar dat geldt alleen plaatselijk; en wanneer de vijand ergens anders heentrekt, doen zij niets en is hunne kracht naar buiten gelijk nul.

Vestingen en forten zijn geene zelfstandige weermiddelen; alleen de strijders in die versterkingen kunnen de tegenpartij afbreuk doen; zij zelven zijn niets dan een groot schild, hetwelk niet één man, maar honderden ja duizenden kan dekken. Zij zijn een accessoire van het leger en wel een accessoire van den minsten aard. Wil men het bewijs? Als zelfstandig weermiddel heb ik ze, geloof ik, afgevoerd. Zij staan niet naast het leger; zij vormen een hulpmiddel, waarvan het leger zich bedient. Blijven dus over als deelen van de werkelijke weerkraft van een volk: leger en vloot.

En ziet, ook de vloot bestaat uit de levende strijdkrachten

en materieel, Janmaat en de schuit. Maar die beide zijn onafscheidelijk. De schuit is het paard, dat de zeeman op de golven draagt, is op het bewegelijk element de vaste grond, waarop de affuit van het kanon kan gesteld worden, is de muur, waaraan het pantser kan worden gehecht, dat de vijandelijke projectielen kan doen afstuiten.

Zend de zeeman zonder schuit de zee in : hij verzuipt ; van een zeeslag met zwemmende zeesoldaten heeft ons de geschiedenis nog niets gemeld. Laat het schip zonder bemanning uitstoomen : het is ten prooi aan de golven en het slaat stuk tegen de rotsen. Van die beide factoren, personeel en materieel van de vloot, kan men tot zekere hoogte zeggen, dat zij gelijkwaardig zijn. Het een kan niet buiten het ander.

Toch heeft ook hier het personeel nog meer waarde ; want een kranige Janmaat kan op eene slechte schuit nog wonderen verrichten ; maar eene ontzenuwde bemanning ontleent geene kracht aan het beste oorlogsschip.

Staan nu de vestingen in dezelfde verhouding tot het leger ?

In de verste verte niet !

Alleen dan wanneer men voornemens is, den oorlog te voeren, of beter niet te voeren, enkel door het bezetten en verdedigen van forten, vestingen en liniën — alleen dan zetten zij aan de levende strijdkrachten eenige of — wil men — veel kracht bij.

In alle andere gevallen verzwakken zij de levende strijdkrachten, die voor den bewegingsoorlog buiten de liniën en stellingen zullen moeten optreden, en dit natuurlijk te meer, naarmate er meer forten, vestingen en liniën zijn. Daarentegen zullen zij plaatselijk aan de afdeelingen, aangewezen om haar te bezetten, kracht bijzetten in den afweer ; voor die troepen verschaffen zij *dekking*, meer niet.

En wanneer het nu eene waarheid blijft, die in de oorlogskunst altijd gegolden heeft, dat *uitwerking* gaat boven *dekking*, dan moet voor de versterkingen in de laatste plaats gezorgd worden ; dan moet in de eerste plaats, *niet* gelijktijdig, *niet* : »men kan het eene doen, en het andere *niet* nalaten”, maar

in de eerste plaats gezorgd worden, dat de levende strijdkrachten (*die* kunnen alleen uitwerking geven), wat getalsterkte, bewapening, kleeding, uitrusting, oefening en krijgstucht betreft, zoo in orde zijn, dat daarvan kan worden gezegd: »het kan niet beter»; en wanneer dat het geval is, en er zijn dan nog gelden beschikbaar, laat men dan forten, vestingen en liniën bouwen, zooveel als de beschikbare middelen toelaten. Ik zou haast zeggen, laat men dan het heele rijtje van L'HOMME BLANC, tot Biervliet, Klundert, Grol en Hasselt inclus maar weer gaan opwerpen; ware er niet het groote nadeel aan verbonden, dat men al die plaatsen en plaatsjes in oorlogstijd ook zou gaan bezetten, daardoor een groot aantal troepen plaatselijk binden, en zodoende de levende strijdkrachten in getalsterkte aanmerkelijk verminderen.

Doch de vrees daarvoor behoeft niet heel groot te zijn; want er zal zooveel niet overblijven, wanneer men het nu nieuw te vormen leger en de landweer (om van den landstorm niet te spreken) wil in orde maken in den geest, als zoo even door mij werd aangegeven. Daar is nog zooveel, nog zoo ontzettend veel voor noodig.

Men heeft — om de hooge waarde der versterkingen in het licht te stellen — wel eens aangevoerd, dat men na den oorlog van 1870 in Duitschland toch dadelijk groote sommen heeft beschikbaar gesteld ter verbetering en uitbreiding van vele vestingen. Zeker! dat heeft men ook gedaan; maar toen had men ook een cadeautje van vijf milliard ontvangen; en als ons zulk een cadeautje ooit in den schoot valt, laat ons dan ook een deel daarvan, en een groot deel zelfs, voor de vestingen bestemmen, *mits* dat eerst, evenals in Duitschland, de levende strijdkrachten in orde zijn. Daarvoor hadden Bismarck, Roon en Moltke gezorgd; daarvoor hadden zij den strijd aanvaard met de Pruisische volksvertegenwoordiging; daarvoor hadden zij zelfs den Koning inconstitutioneel doen regeeren zonder budget. Na 1866 haalde, zooals men weet, de volksvertegenwoordiging de spons daarover.

Bij ons nu heeft men tot nu toe in hoofdzaak precies

andersom gedaan. Wij zijn in militairen zin groot gebracht met de leer, dat liniën, vestingen en forten de hoofdzak zijn.

Wij, infanteristen, de ouderen zullen het zich herinneren ('t is ongelooflijk, maar 't is waar!), hebben moeten leeren de versterkingswijze van Speckle, de Nederlandsche versterkingswijze, de drie versterkingswijzen van Vauban, de drie van Coehoorn, die van Cormontaigne, van Bousmard, van Montalembert, van Carnot, het gebastionceerd en het polygonaal stelsel, enz. enz. terwijl de artillerie en de genie, toen meermalen nog de bij uitstek wetenschappelijke wapens genoemd, slechts terloops iets vernamen van tactiek en strategie: dat waren voor hen . . . bijvakken. Nederland werd verdedigd door forten, vestingen en liniën, alsof de grassprietjes van de taluds en de zandkorrels van de wallen den vijand zouden tegenhouden.

Nog in de 19e eeuw gold bij ons de grensafsluiting door versterkingen in den geest van Vauban. Vestingen waren in vorige eeuwen gebouwd niet tot dekking van en in evenredigheid tot een bepaald aantal manschappen, die men van het leger meende te kunnen of moeten afzonderen, om zoolang mogelijk meester te blijven van een bepaald punt; maar alsof ze zelfstandig dat punt konden verdedigen, bouwde men er maar op los, en als zij dan gereed waren, hadden ze voor *hare* verdediging duizenden, soms tienduizenden manschappen noodig, natuurlijk ten koste van de levende strijdkrachten en ook ten koste van de kracht, die zij zelve aan de verdediging konden bijzetten: want meermalen konden de te harer verdediging noodige troepen niet worden afgestaan; en veelvuldig zijn de klachten der vestingcommandanten uit die dagen, dat hun de voor de verdediging noodige troepen niet werden of waren gegeven.

Dat stelsel wordt nog wel gevolgd. Nimmer is, voor zooveel mij bekend is, in een officieel of officieus stuk opgegeven, hoe groot de bezetting van Amsterdam eigenlijk moet zijn.

In de Militaire Aardrijkskunde van PLANTENGA lezen we, dat de lengte van den omtrek van de versterkingen, om Amsterdam gebouwd (over Velzen) 115 K.M. bedraagt, waar-

van circa 30 K.M. vallen op het Zuiderzeefront Muiden—Edam. De buitenste fortengordel van Parijs heeft een omtrek van ongeveer 140 K.M. De minimale veiligheidsbezetting van die reusachtige vesting wordt geschat op 150.000 man en 900 vuurmonden. 1) Naar dien maatstaf kan men eenige gevolgtrekking maken. Bij eene landing van vijandelijke troepen in Noord- en Zuid-Holland, ook eenigszins aan de zijde van Naarden, ligt Amsterdam in eerste linie.

In het vorenstaande is in beginsel de betrekkelijke waarde der versterkingen onder de strijdmiddelen aangegeven, zooals die naar mijne meening moet worden bepaald; onder de strijdmiddelen behooren ze achteraan: eerst de mannetjes met de wapens (van alles voorzien), dan de dekkingsmiddelen, de vestingen en forten.

Is deze bewering juist — en als dit niet het geval is, zal ik gaarne de *gronden* hiervoor vernemen — dan volgt daaruit reeds, dat de vestingwet glad verkeerd werkt; want zonder met een enkel woord van de levende strijdkrachten te spreken, decreteert ze, dat er moeten of zullen zijn de daarin genoemde liniën en stellingen; en elke Regeering kan zich niet alleen op haar beroepen, om die liniën of stellingen te doen afwerken; maar kan zich zelfs daartoe verplicht rekenen.

Nu is het eigenaardig. en daar wensch ik hier bepaald op te wijzen, dat de bedoeling bij den aandrang tot het bekomen van de vestingwet niet zoozeer is geweest, vast te stellen welke liniën en stellingen er moesten zijn, dan wel welke liniën, stellingen en vestingen er *niet* moesten zijn. Het eerste was volstrekt niet noodig; want die liniën en stellingen, die nu in de wet worden genoemd, waren er, vóórdat de wet tot stand kwam — zij 't in miuder volmaakten toestaud, en niemand -- geloof ik — dacht er aan, ze op te heffen. Die wet heeft niet ééne nieuwe linie in het leven geroepen; inte-

1) A. Hoogeboom. De vestingstelsels van Frankrijk, Duitschland en België. bladz. 59.

gendeel heeft ze liniën en vestingen gesloopt — en daarover liep de strijd.

De vestingwet is geene organieke wet, eene die voortvloeit uit de grondwet. In de grondwet is — en gelukkig — niet voorgeschreven: »Het vestingstelsel van den staat zal bij de wet worden geregeld»; maar die wet dankt haar aanzijn aan de sloopers, die de gevolgen van hare aanneming niet hebben voorzien. Alleen KNOOP — ook een slooper in zijn tijd — heeft met profetischen blik hare aanneming ontraden.

Tweeërlei bedoelingen hadden de voorstanders der wet:

A. voorgoed vast te stellen, welke liniën, stellingen en vestingen men zou in goeden staat brengen en blijven onderhouden, om daardoor een eind te maken aan de wisselende inzichten der elkander opvolgende ministers op dit gebied en eens voorgoed den strijd uit te vechten tusschen de voor- en tegenstanders van een meer geconcentreerd vestingstelsel;

B. eens voor altijd te doen vaststellen, wat er nog moest worden uitgegeven, om de liniën en stellingen, die men behouden wilde, goed in orde te maken.

Ad A. De krachtige aandrang tot het sloopen van verschillende vestingen dateert van 1847 — misschien beter van 1843, het jaar, waarin de Oud-Soldaat, de kranige 2e luitenant van de pontonniers T. J. STIELTJES zijn: »Denkbeelden van een Oud Soldaat over eene zuiniger en doelmatiger samenstelling van het Nederlandsche leger» uitgaf. In dat werk werden reeds Maastricht, Venlo en Breda door hem op den Index geplaatst. Door alle geschriften dier aandringers loopt dezelfde draad, dien we nog vasthouden: de vestingen kosten in vreedestijd te veel aan onderhoud en verbetering, waaronder de levende strijdkrachten moeten lijden; en de vele vestingen eischen in oorlogstijd te veel troepen, die aan de mobiele krachten onttrokken worden.

Wanneer men intusschen de gelden, die *toen* en *nu* voor de versterkingen op het budget voorkomen, vergelijkt; waarlijk, dan konden we nu met volle recht nog veel harder schreeuwen. Ik heb een aanvullingsstaatje opgemaakt bij dat van Bijlage I

der verhandeling van den kapitein Pop, waarop de bedragen voorkomen, die van 1861—1874 voor de vestingen bij de begrotingen werden toegestaan. Verder dan 1861 kan men in dit opzicht niet gaan; want vóór dien tijd zorgde de landsvaderlijke regeering er voor, dat niemand kon lezen, waar en wat er aan de vestingen gewerkt werd. Niet onaardig is het, als staaltje daarvan U in 't voorbijgaan even de voorzichtige wijze te laten hooren, waarop de minister van Oorlog in de Memorie van Beantwoording bij de begroting van 1860 meende een tipje van den sluier des geheims te mogen oplichten:

»Het zij den Minister vergund de grenzen aan te wijzen, waarbinnen thans werkelijk het vraagstuk der bij ons te slechten vestingen is besloten. Men zal daaruit al dadelijk ontwaren, dat die grenzen zich niet ver uitstrekken.

»Er zijn *twee* vestingen, die vooral ter sprake komen wanneer het woord slooping wordt genoemd. En toch zijn er vele omstandigheden, waarin het ons uiterst zou kunnen berouwen die vestingen te hebben geslecht.

»Eene derde vesting dezer categorie bestaat niet meer als zoodanig.

»Van eene vierde zal, zoo de Minister vertrouwt, bij de voltooiing der werken tot onze defensie, het lot worden beslist.

»Omtrent eene vijfde zal dit van de daar te stellen spoorwegen afhangen.

»Eindelijk, de slooping der zesde vesting, evenals de voorgaande slechts eene tijdelijke place du moment, zou de Minister nimmer op zijne verantwoordelijkheid durven nemen."

De heeren moesten nu maar raden, welke vestingen bedoeld werden.

De bovenbedoelde bedragen nu op de begrotingen der genoemde jaren zijn van 1861 tot en met 1866 gemiddeld f 474.133, van 1867—1874 gemiddeld f 848.938, totaal gemiddeld van 1861—1874: f 688.450. Men zal toegeven, dat dit nog kleine getallen zijn in vergelijking van de f 1.632.245 als gemiddeld over de jaren 1875—1902; en vermoedelijk

zullen ze nog wel kleiner moeten wezen, omdat zij de bij de begrooting toegestane sommen zijn, terwijl de heer POP de verwerkte sommen heeft medegedeeld. Ik heb met voordacht twee gemiddelden genoemd, waarbij het jaar 1866 het scheidingspunt vormt, omdat na dien tijd de uitgaven veel grooter worden. In 1867 maakt namelijk de Regeering reeds heel handig gebruik van den het vorige jaar in Duitschland gevoerden oorlog, om gelden voor vier nieuwe forten te vragen (Vechten, Rijnauwen, Voordorp en Ruijgenhoek); en de begrootingen na dien tijd vertoonen reeds de sporen van wat komen zou op de latere vestingbegrootingen. De vestingwet was in aantocht. (Men weet, dat het eerste project in 1870 is ingediend). Ik wijs er even op, dat tot 1866 gemiddeld jaarlijks een groot vierde gedeelte, en na 1866 iets meer dan de helft van het gemiddelde van de in de 28 volgende jaren verwerkte sommen werd toegestaan; en dit werd toen al zoo veel geacht, dat men het noodig oordeelde naar een middel van beperking te zoeken, hetwelk men in de wettelijke regeling van het vestingstelsel meende te vinden. Een tweede staat, die de gedetailleerde posten voor elk jaar aangeeft, kan doen zien, dat er ook toen vele tou-netjes zijn weggegooid (Nijmegen, Heusden, Elden, Grebbe-linie).

Hoe dit ook zij, de vestingwet is in 1874 tot stand gekomen. Ik ben geen voorstander van die wet; maar hare verdediging in de verhandeling van den heer POP en in de rede van den heer SNIJDERS heeft, in plaats van mij te bekeeren, mij nog grooter tegenstander van haar gemaakt; terwijl ik meen te kunnen bewijzen, dat hun hoofdgrond, de noodzakelijkheid van de verdediging der vesting Holland, volstrekt geen grond is, om haar te handhaven. Daarbij komt die hoofdgrond mij hoogst gevaarlijk voor.

Zeer terecht heeft de heer POP er op gewezen, dat het *vestingstelsel* volstrekt niet synoniem is met het *verdedigingsstelsel*; maar hij is in zijne verhandeling op dat punt leelijk gederailleerd, daar waar hij zijne meening omtrent de vestingwet samenvat met de woorden (bladz. 18): »Ik geloof, dat in deze weinige woorden (die van DE ROO) de bedoeling

der vestingwet op even duidelijke, als afdoende wijze wordt aangegeven. De vestingwet *moet bepalen*, welke liniën en stellingen permanent bevestigd zullen worden of blijven en geeft daardoor tevens aan binnen welke lijnen men, gesteund door de hulpmiddelen der duurzame versterkingskunst, aan *overmacht* het hoofd *zal* bieden, wanneer 's vijands aanvalsrichting door deze lijnen gekruist wordt. Daarnaast staat het systeem van verdediging, dat opgemaakt voor verschillende oorlogsgevallen, m. a. w. voor verschillende onderstellingen omtrent sterkte der vijandelijke strijdkrachten en richting harer operatiën, aangeeft op welke wijze de mobiele troepen in die onderscheidene gevallen zullen optreden. In dit systeem spelen de liniën en stellingen eerst eene *hoofdrol*, wanneer de omstandigheden oogenblikkelijk het verder gebruik van het veldleger in het open veld verbieden."

Heeft de heer POP bij het neerschrijven dier woorden niet bemerkt, dat hij hier niets anders zeide dan: »Het vestingstelsel is voor zoover het de hoofdzaak — de Nieuwe Hollandsche Waterlinie — betreft, verdedigingsstelsel?» en hoe is dit te rijmen met de daar vlak boven staande poging om het misverstand uit den weg te ruimen, ontstaan doordien men de woorden vestingstelsel en systeem van verdediging met elkander verwart?

Heeft de heer POP waarlijk dat deraillement niet bemerkt in de woorden: «en geeft daardoor tevens aan binnen welke lijnen men aan overmacht het hoofd *zal bieden* (imperatief)?

Men? Wie is die *men*? De opperbevelhebber? De leider der verdediging? *Moet* die aan overmacht het hoofd bieden binnen de lijnen door de vestingwet aangegeven, wanneer 's vijands aanvalsrichting door deze lijnen gekruist wordt? en staat dat **in die wet**?

Heusch, daar is niets van aan! Ik ben zeer verlangend te vernemen, waar dat in die wet staat; noch in de considerans, noch in de artikels staat er een tittel of jota van.

Er staat niet in de considerans — en God dank niet — : »Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het noodig is de lijnen vast te stellen, in welke in oorlogstijd, wanneer de

vijand met overmacht zoover mocht doordringen, krachtige weerstand zal worden geboden, gesteund door duurzame versterkingen"; er staat alleen: «Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het, ter verzekering van 's lands weerbaarheid, wenschelijk is het vestingstelsel des rijks en zijne voltooiing bij de wet te regelen en vast te stellen."

Er staat niet in art. 1 — en God dank niet -- : »De verdediging zal, wanneer de vijand met overmacht zoover zal zijn doorgedrongen, gevoerd worden in de navolgende liniën en stellingen enz."; er staat alleen: »Het vestingstelsel van het Koninkrijk der Nederlanden omvat (volgen de liniën)."

De heer POP heeft in zijn ijver om te pleiten voor het standhouden in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, indien wij met overmacht door een vijand uit het Oosten worden aangevallen, blijkbaar gemeend, dat dit wettelijk voorgeschreven was in punt *a* van art. 1 der vestingwet, en dat hij met zijn pleidooi voor de noodzakelijkheid van het behoud der Nieuwe Holl. Waterlinie het behoud of de niet-wijziging dier wet bepleit.

Maar de generaal KNOOP wilde evenzeer de Nieuwe Hollandsche Waterlinie verdedigen, en die heeft toch krachtig zijne stem tegen de vestingwet doen hooren.

De heer POP wijdt er in zijne verhandeling 2 $\frac{1}{2}$ bladzijde met eene bijlage van twee bladzijden aan, om te doen uitkomen, dat de generaal KNOOP geen beginselstrijd tegen het vestingstelsel voerde; maar wie heeft dat ooit beweerd?

Wie dat zou willen beweren, zou daardoor alleen bewijzen, dat hij nooit iets gelezen had van het vele wat de generaal KNOOP over de verdediging van ons land geschreven heeft.

Hij is een even groote, misschien nog grooter voorstander van de verdediging der genoemde linie dan de heer POP; hij prijst die verdediging van Holland aan op dezelfde economische, politieke en militaire gronden als de heer POP. Hoort slechts het volgende uit: «De tegenwoordige toestand (1848) onzer verdedigingsmiddelen en strijdkrachten." 1)

1) KNOOP. *Krijgs- en geschiedkundige geschriften*. I, bladz. 115.

»In bijna ieder land kan een bepaald gedeelte als de hoofdzetel der nationale magt worden beschouwd, welks behoud of verlies beslissende is, en waarmede een land staat of valt. Die hoofdzetel der staatsmagt is bij ons de provincie Holland. Het is het rijkste, het meest bevolkte, het meest invloed hebbende gewest van ons vaderland; in dat gewest is de zetel der regeering, daar zijn de middelen vereenigd, tot het oorlogvoeren vereischt, daar bevinden zich onze groote hulpbronnen; zoolang dit gewest nog vrij blijft van vreemde overheersching, bestaat het vaderland nog; zoodra het valt, is onze onafhankelijkheid verloren. Die waarheid is reeds bij de grondlegging van onzen staat erkend geworden, en ten allen tijde heeft men zich beijverd, om de toegangen tot het eigenlijke Holland op de meest mogelijke wijze te versterken. Vandaar die lijn van onderwaterzettingen, die zich van Gorinchem tot Muiden kan uitstrekken, en die in 1672 de Fransche wapenmagt tegenhield, toen de grensvestingen en drie gewesten reeds door **LODEWIJK XIV** overheerd waren.»

Tot zoover! Is het niet:

So ungefähr sagt's der Pfarrer auch

Nur mit ein Bischen andern Worten?

Hoe is het nu mogelijk — zoo kan men vragen — dat de generaal **KNOOP** de vestingwet afbreekt, en de heeren **POP** en **SNIJDERS** zich krampachtig aan haar vasthechten; terwijl wat door de laatstgenoemden als hoofdgrond daarvoor wordt aangevoerd — de noodzakelijkheid der verdediging van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie — even diep gevoeld wordt door den eerstgenoemde?

Met de beantwoording dezer vraag zal tevens worden verklaard, wat straks door mij gezegd werd, dat die hoofdgrond mij zelfs hoogst gevaarlijk voorkomt.

Dat antwoord is, dat door de heeren **POP** en **SNIJDERS** het systeem van verdediging wordt verward met het vestingstelsel, waartegen de heer **POP** zelf waarschuwt.

Hoe nu? **De wet** zou bij ons voorschrijven, hoe wij ons in oorlogstijd voor een bepaald geval (aanval met overmacht

uit het oosten) zouden moeten verdedigen, indien de vijand in eene bepaalde streek is aangekomen? Indien dat waar was, zou de wetgever van 1874 een der voornaamste regelen der krijgskunst en wel dien, dat de opperbevelhebber over den loop der operatiën moet beslissen, vertrapt hebben. Dat twee mannen van studie, met de letter van de wet vóór zich, die meening zijn toegedaan en daarop de wet verdedigen, is mij een raadsel.

Ik zal onzen wetgever van 1874 van dien blaam zuiveren. Het besluit tot het al of niet verdedigen der Nieuwe Nederlandsche Waterlinie heeft — en gelukkig — met de vestingwet niets te maken. Dat de inhoud dier wet met geen enkel woord daarvan spreekt, heb ik straks al gezegd. Maar het is toch de bedoeling geweest — zal men nu misschien zeggen. Eene bedoeling, die niet in woorden in de wet is neergelegd, heeft niets te beteekenen. En heeft die bestaan, dan zou het eene zeer gevaarlijke bedoeling zijn.

Hoe dikwijls wijst de krijgsgeschiedenis op de verkeerdheid van de inmenging van de Regeering in de operatiën? En nu zou bij ons niet op een bepaald oogenblik — misschien te verklaren uit den drang der omstandigheden — die inmenging kunnen ondersteld worden, neen! eens voorgoed, jaren van te voren zou, niet de Regeering, de uitvoerende macht, maar de wetgever — Regeering en Volksvertegenwoordiging — in alle omstandigheden, welke ook, den opperbevelhebber den muilband hebben aangedaan, waarop zou staan: »Gij zult de Nieuwe Nederlandsche Waterlinie verdedigen, indien de vijand met overmacht daarvoor verschijnt.»

Moet ik den Weener hofkrijgsraad nog eens uit zijn doodslaap oproepen, om te doen vertellen, hoe die de Oostenrijksche opperbevelhebbers aan banden legde en speciaal de operatiën van den aartshertog KAREL in 1799 verknoeid heeft?

Mag ik nog eens wijzen op de instructie van den Deenschen minister van Oorlog aan den generaal DE MEZA in 1864, dat hij de Dannewirke moest verdedigen, maar toch zorgen, dat het leger in eene latere periode nog nagenoeg intact zou kunnen optreden?

Mag ik nog eens wijzen op dien noodlottigen aandrang, langs telegrafischen weg, in den nacht van 27 op 28 Augustus 1870 door den minister van Oorlog te Parijs, Graaf PALIKAO, op MAC MAHON uitgoefend, een der redenen, waardoor het Fransche leger in zijn verderf liep: »Au nom du conseil des ministres et du conseil privé, je vous demande de porter secours à Bazaine, profitant des trente heures d'avance que vous avez sur le prince royal. Je fais partir le corps Vinoy sur Reims." Weinig woorden, maar die voldoende zijn geweest, om den toen niet meer karaktervasten maarschalk op zijn besluit, om naar Mezières te trekken, te doen terugkomen. En nu was dit nog niet eens een bevel, zooals het veelal wordt voorgesteld, maar slechts een verzoek, en PALIKAO heeft dan ook gemeend, zich te kunnen schoonwasschen in zijn: *Un ministère de guerre de 24 jours* met de woorden: »Le conseil des ministres a pu faire connaître son avis et son désir au maréchal, mais il connaissait trop bien la limite de ses pouvoirs et l'étendue de ceux d'un chef d'armée, pour lui donner, comme on l'a prétendu, des ordres que le caractère ferme et résolu du maréchal de MAC MAHON n'aurait pas manqué de décliner, s'ils eussent été contraires à son initiative personnelle."

Achter die laatste woorden zou een vraagteeken kunnen gezet worden. De bewering wordt hier alleen aangehaald om te doen uitkomen, dat de minister van Oorlog — m. i. zeer terecht — van oordeel was, dat de ministerraad niet het recht had het Fransche legerhoofd bevelen te geven.

Laat mij ook nog wijzen op het Besluit van den 28^{en} Augustus 1799 van het Bataafsch Uitvoerend Bewind, den dag nadat de eerste afdeeling der Engelschen onder ABERCROMBIE in Noord-Holland voet aan wal had gezet:

»Is besloten denzelven Generaal en Chef BRUNE te autoriseeren, zooals geautoriseerd wordt bij dezen, om uit alle de steden of plaatsen dezer Republiek zoodanige militaire magt te trekken en naar zoodanige plaatsen te zenden, alwaar hij dezelve tot ondersteuning der troepen en verdrijven van den vijand het meest noodig en geschikt zal oordeelen."

Dat is een wijs besluit geweest: »daar hebt ge het leger, gooit den vijand er uit.» Ik hoop, dat wanneer in de toekomst nogmaals bij ons een opperbevelhebber moet worden benoemd, onze Regeering evenzoo zal handelen.

Zoo heeft de generaal KNOOP ook de zaak ingezien. De vestingwet schrijft niets voor omtrent de handelingen van den opperbevelhebber; die is in zijne besluiten vrij; en als hij (generaal KNOOP) in geval van oorlog, opperbevelhebber was geweest, zou hij de Nieuwe Hollandsche Waterlinie verdedigd hebben. Daar had hij geene vestingwet voor noodig.

Laat mij ten slotte ook uit de geschiedenis der wet een bewijs bijbrengen, dat de bewering, dat de vestingwet niets omtrent de verdediging der Nieuwe Hollandsche Waterlinie in oorlogstijd beslist, de juiste is.

In het Voorloopig Verslag, den 18^{en} Juli 1870 vastgesteld naar aanleiding van het eerste ontwerp-vestingwet (VAN MULKEN) leest men:

»In twee sectiën waren enkele leden, die eene wet als deze inconstitutioneel achtten. De volksvertegenwoordiging trad, meenden zij, door het vaststellen daarvan op het gebied van het uitvoerend gezag. Door te bepalen, dat in tijd van oorlog deze linie *wel*, gene *niet* zal worden verdedigd, ontnam zij feitelijk aan den Koning de vrije beschikking over zee- en landmacht, en dus ook tot zekere hoogte het oppergezag, hem bij art. 58 der Grondwet gewaarborgd. De verantwoordelijkheid voor eene goede regeling van 's lands defensie werd zodoende van de Ministers op de Wetgevende Kamers overgebracht. De laatsten moesten zich zorgvuldig wachten voor zulk eene overschrijding der grenzen van haren eigenaardigen werkkring, die ook in andere opzichten, zeide men, maar al te zeer plaats vindt.

»Daartegen deed men opmerken, dat de opvatting, alsof de voorgedragen wet de strekking had, om uit te maken, welke liniën in tijd van oorlog al dan niet verdedigd zouden worden, ten eenenmale onjuist was. Zij beperkt zich tot aanwijzing der in stand te houden, te verbeteren of te voltooien

hoofdpijnen en stellingen. Consolidatie van hetgeen feitelijk bestaat is daarbij hoofddoel. De vrijheid des opperbevelhebbers of van het uitvoerend gezag om, als het gevaar dreigt, met hulp der levende strijdkrachten, van deze passieve verdedigingsmiddelen zoodanig gebruik te maken als zij goedvinden, wordt niet in 't allerminst verkort."

De Regeering is op deze bespreking niet verder ingegaan; want op dit voorloopig verslag is geene memorie van beantwoording ingediend; de Regeering trad af, en, voor zooveel mij bekend, is die quaestie bij de latere ontwerpen niet meer aangeroerd. De laatst vermelde zienswijze komt geheel met de letter van de wet overeen.

Laat mij eens een voorbeeld aanhalen, waarom de stelling der heeren POP en SNIJDERS, dat de vestingwet omtrent de te verdedigen liniën in oorlogstijd beslist, gevaarlijk is.

Aangenomen een plotselingen aanval met overmacht uit het oosten, het schrikbeeld, dat ons steeds voor oogen wordt getooverd. Het garnizoen van Assen wordt genoodzaakt noordwaarts uit te wijken (waar het feitelijk naar toe mocht, weet ik niet). Wanneer we nu eens een flink leger hebben, (dat in den maak is) zou ik mij kunnen voorstellen, dat de opperbevelhebber het raadzaam achtte, dat die afgesneden macht daar voorloopig in het noorden bleef, en b.v. over Harlingen en Leeuwarden telegrafisch aan den commandant daarvan den last zond: »Blijf in het noorden standhouden, desnoods met gebruikmaking van de inundatie der oude Groningsche linie." Ik zeg niet, dat dit bevel gegeven moet worden, en ik weet op het oogenblik niet, welke bezwaren aan de uitvoering daarvan verbonden zijn; 't is alleen te doen om het hier behandelde strijdpunt toe te lichten.

Wanneer nu de vestingwet voorschreef, welke liniën in oorlogstijd mochten verdedigd worden, dan zou men kunnen zeggen: »dat mag niet, de Groningsche linie is in 1874 opgeheven"; en de heer SNIJDERS zou er misschien bijvoegen: »dat hulpmiddel, het stellen van inundatiën kan onmogelijk in oorlogstijd worden geïmproviseerd "

Het is mij onbegrijpelijk, hoe hij die woorden in het verslag heeft kunnen doen opnemen; want zoover mij bekend, zijn de meeste onzer inundatiën in oorlogstijd geïmproviseerd geworden. Ik zeg niet, dat dit een gewenschte toestand is; maar de mogelijkheid, dat eene inundatie in oorlogstijd kan geïmproviseerd worden, is bewezen, staat vast. Men heeft dat gekund in 1574, in 1629, in 1672, in 1799. Zonden onze ingenieurs dat nu niet kunnen?

Van den anderen kant kan ik mij zeer goed een opperbevelhebber denken, als hij over een flink leger beschikt, die bij een aanval met overmacht (uit het oosten zegt: Ik laat die inundatie in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie niet stellen; laat de vijand maar in de 100 Thermopylae van ons polderland komen; ik zal hem daar wel tot staan brengen, zonder al dat land te doen onderloopen." Let wel, dat ik niet zeg, dat het zoo moet; maar dat ik mij zulk een bevelhebber, die vertrouwd is met de kracht van het polderland en zich niet in een muizenval wil laten opsluiten, best kan voorstellen.

Ik breng nog even eene andere handelwijze in herinnering. Toen FREDERIK HENDRIK in 1629 met het grootste gedeelte van het Staatsche leger voor den Bosch lag en Holland bedreigd werd, doch totaal onbeschermd was, brak hij, zooals bekend, het beleg niet op; en nadat hij tijding had bekommen, dat VAN DEN BERG over den IJssel was getrokken en de aanvallen van VAN STIRUM had afgeslagen, zond hij Graaf ERNST CASIMIR VAN NASSAU met 50 compagnieën voetvolk en 8 compagnieën ruitery niet naar Holland, maar naar Arnhem. De Grebbe en Utrechtsche liniën werden toen door de zorg van Gedeputeerde Staten door huisluiden opgeworpen.

Wat geschieden moet in oorlogstijd hangt geheel van de omstandigheden af; zelfs een systeem van verdediging, *een officieelen oorlog* acht ik gevaarlijk; maar in de wet te schrijven, wat men in oorlogstijd doen moet, acht ik het gevaarlijkste van alles. Het staat er dan ook gelukkig niet in.

In de Vestingwet staat alleen, in welke liniën en stellingen

duurzame versterkingen mogen worden aangelegd, en daarin ligt voornamelijk de bedoeling opgesloten, in andere liniën *geene* versterkingen aan te leggen. Met name zijn in art. 4 dier wet opgeheven: de vestingwerken in de provinciën Friesland en Groningen, de vestingwerken van Deventer, Zutphen en Elden, de vesting Grave met het kroonwerk Coehoorn, de vestingwerken van en bij Nijmegen, met uitzondering van het fort Krayenhoff en de forten boven en beneden Lent, de vesting 's-Hertogenbosch en de vestingwerken bij Breskens.

Die wet is eene ware slooperswet; was zij in 1874 niet tot stand gekomen, dan had de Regeering nog meer forten en vestingen op andere plaatsen kunnen doen bouwen. Dat daartegen gewaakt is, is een voordeel te noemen.

Ad B. De tweede bedoeling van de voorstanders van de vestingwet: eens voor altijd te doen vaststellen, wat er nog moest worden uitgegeven, om de liniën en stellingen, die men behouden wilde, goed in orde te maken.

Men wilde er af zijn van die altijd terugkomende aanvragen voor de versterkingen, ook omdat zij toen al — naar men meende — een aanmerkelijken, een te aanmerkelijken post op de begrooting innamen en de levende strijdkrachten daaronder leden.

In de Memorie van Toelichting op de begrooting van 1861, ingediend door den minister DE CASEMBROOT, is o. a. te lezen: «De gelden op dit artikel voor de verdedigingswerken ad f 680.000 uitgetrokken, zoomede die welke tot gelijk einde op de onlangs toegestane suppletoire begrooting ad f 440.000 voorkomen, te zamen eene som van f 1.060.000 uitmakende, strekken in mindering der zes millioen, *door den Minister tot voltooiing onzer defensiewerken noodig geacht* 1), en dit zal het geval wezen met al de gelden, die bij volgende begrootingen voor nieuwe werken of gedeelten daarvan zullen worden aangevraagd. De meest mogelijke zuinigheid zal daarbij worden in acht genomen. De te maken werken zullen niet

1) Ik onderstreep.

uitgebreider, met niet meer, niet grooter defensieve gebouwen voorzien wezen dan volstrekt noodig is, in dier voege, dat zij niet meer dan de betrekkelijke sterkte verkrijgen, welke zij in verband met het geheel behoeven."

Schoone belofte: zes millioen. Sinds dien tijd zijn 54.881.150 Nederlandsche guldens aan den bouw van vestingwerken c.a. besteed, zonder dat nog eene enkele cent is uitgegeven voor de Grebbe-Linie, de Zuider Waterlinie en de werken tot dekking van rivierovergangen en opname van troepen aan IJssel, Waal en Maas, waarvoor op den staat, behoorende bij het wetsontwerp VAN STIRUM *f* 6.063.000 was uitgetrokken. Hierbij is niet gerekend op het geschut, en als men dat ging nitzoeken, zouden er stellig nog eenige millioenen bijkomen, zoodat we vermoedelijk wel zestig millioen kunnen stellen; en als we zoo blijven doorgaan, zullen er nog wel zestig millioen bijkomen.

Niettegenstaande tot en met 1869 meer dan zes millioen waren uitgegeven (de som, voor welke de minister DE CASEMBROOT beloofd had, alles in orde te zullen maken), kwam het eerste ontwerp-vestingwet, in 1870 door den generaal VAN MULKEN ingediend, mededeelen, dat er nog *f* 10.400.000 noodig was — daarvoor kon hij het doen. Gedetailleerd waren bij dat ontwerp alle vestingen en forten opgenoemd, die nog gebouwd of verbouwd moesten worden, en bij ieder daarvan was het bedrag opgegeven, waarvoor dat zou kunnen geschieden.

Dat leek intusschen naar niets! Nu men aan het in orde maken der liniën en stellingen zou gaan, moest het goed zijn. Geen half werk! En zoo werd in 1871 een nieuw ontwerp, door den generaal ENGELVAART ingediend, volgens hetwelk die verbeteringen *f* 30.550.000 zouden kosten. De generaal DELPRAT deed er in 1872 een paar ton af. De generaal VAN STIRUM namde op dezelfde wijze, als bij de vorige ontwerpen, in 1873 *f* 30.948.000; dit ontwerp werd door den minister van oorlog, generaal WEITZEL, verdedigd; het werd tot wet verheven, maar.... de begrooting van kosten voor elk werk

was bij de behandeling dier wet geheel op zijde geschoven. Een zoo groot verschil van gevoelen openbaarde zich met betrekking tot verscheidene punten, dat men begreep, dat vaststelling in eens van het noodige bedrag voor alle die forten niet doenlijk was. Jaarlijks zou nu een zeker bedrag bij afzonderlijke vestingbegrooting worden aangevraagd, en dan konden de volksvertegenwoordigers over de daarop voorkomende posten debatteeren — elk jaar een stukje.

Intusschen — in acht jaar, zoo decreteerde art. 3, te rekenen van 1 Januari 1875, moest alles klaar zijn. We schrijven nu weldra 1 Januari 1903, zoodat de acht jaar in acht en twintig jaar zijn omgezet, en we bouwen steeds door, en het eind is niet te voorzien.

De vestingwet heeft totaal fiasco gemaakt, op alle punten! Zoowel naar de letter als naar den geest.

Men heeft willen weten, waar men mede af zou zijn, en dat weet men na 28 jaar nog niet;

men heeft in 8 jaar alles gereed willen hebben, en na 28 jaar is niets gereed; want wat gereed is, is wêer verouderd;

men heeft vastgesteld aan 9 verschillende liniën, stellingen en soorten van werken vernieuwingen en verbeteringen aan te brengen, en 28 jaar lang heeft men vier daarvan onaan-geroerd laten liggen;

men meende circa 31 millioen noodig te hebben, en men heeft reeds bijna 45 $\frac{3}{4}$ millioen uitgegeven;

en ten slotte maakt men te haren opzichte — en dat is misschien nog het ergste — gevolgtrekkingen, waartoe noch de letter, noch de geschiedenis der wet het recht geeft, en die mijns inziens berusten op traditiën, afkomstig uit de oorlogvoering der 17de eeuw, den bloeitijd der verdediging van posten en stellingen.

Wanneer men nog wil spreken van *eerbied voor de wet*, dan dient deze niet-organieke wet zoo spoedig doenlijk geheel te worden ingetrokken.

Blijft zij van kracht, dan kan zij alleen nog dienen als wapen voor hen, die steeds van den fortenbouw alle heil verwachten; want met een schijn van recht (een schijn, omdat

(de 8 jaar zijn verstreken) kunnen zij blijven beweren: de wet wil voltooiing van het vestingstelsel, van de 9 daarin genoemde liniën, stellingen en soorten van werken.

Wordt zij ingetrokken, dan blijft de Regeering in overeenstemming met de Volksvertegenwoordiging te alle tijden het recht behouden, om aan de versterkingen te doen werken, wanneer en waar zij dat noodig acht, evenals zij dat vóór 1874 gedaan heeft; en misschien zou dan na eenige jaren — en hier wil ik, naar de wet van den kringloop, een nieuw strijdpunt opwerpen, zonder daarop evenwel verder in te gaan — misschien zou dan na eenige jaren, wanneer we een deugdelijk leger zouden verkregen hebben, het oog nog wel eens naar den IJssel kunnen gericht worden, en de vraag ter sprake kunnen komen of aan de IJsselverdediging met meer dan 100.000 man, eenige offensieve bruggenhoofden niet dienstig zouden kunnen worden gemaakt.

In het tot nu toe gesprokene heb ik mij eenvoudig aan het onderwerp gehouden — de vestingwet — en ben ik met voordacht niet ingegaan op de landsverdediging, speciaal niet op de vraag of de Nieuwe Hollandsche Waterlinie al dan niet verdedigd moet worden. Ik meen te hebben bewezen, dat de vestingwet daaromtrent niets beslist; hoewel ik niet zal ontkennen, dat die wet met dat vraagstuk indirect verband houdt. Een debat over die vraag heeft zeker zijn nut, om het oordeel te vestigen van hem, die in tijd van oorlog zal geroepen worden aan het hoofd der verdediging te staan; maar uitmaken moet en kan zoo'n debat die vraag niet.

Niet wij, niet de wet, maar alleen de Leider der verdediging moet dat te eeniger tijd uitmaken.

Is het mij gelukt, die overtuiging ook bij de heeren POP en SNIJDERS te vestigen, dan staan we op dit punt dichter bij elkaar dan aanvankelijk wel kon worden vermoed. «De hier besproken stellingen zou ik in hoofdzaak willen laten in den toestand, waarin zij zich op het oogenblik bevinden» — zegt de heer POP van de, de vesting Holland omringende, sterkten.

»De Nieuwe Hollandsche Waterlinie is ook in haren tegenwoordigen toestand — ofschoon verbetering noodig is — krachtig te verdedigen” — zoo de heer SNIJDERS.

Ik onderschrijf deze meeningen van beide heeren geheel, als zij de weinige verbeteringen laten zakken. Ik geloof, dat die linie, *zoals ze is*, ontzaggelijk veel kracht aan de verdediging kan bijzetten, wanneer de omstandigheden er toe mochten leiden, dat de opperbevelhebber tot hare bezetting meent te moeten overgaan. Mij is het alleen om de duiten te doen, die voor het nieuw te organiseeren leger zoo dringend noodig zijn.

Acht-en-twintig jaar lang hebben de voorstanders van den fortbouw verkregen, wat ze wilden, zelfs meer dan dat. Op verschillende vestingbegrotingen kan men posten vinden als: voor verbeteringen van ondergeschikt belang aan werken in de geheele linie *f* 75.000, *f* 100.000 enz. Er werd niet naar gevraagd, wat zulks bedoelde; het was voor de vestingen, voor de forten — en het werd toegestaan, alsof het uit eene ruime beurs kwam. Als zoo'n fort klaar was, zag het er dan ook mooi uit, en het was af, het was van alles voorzien. Serviezen, olie- en azijnstellen, petroleumtoestellen alles staat er klaar, om de bezetting te ontvangen.

Maar het leger is er in dien tijd niet op vooruitgegaan; en dat is de groote schaduwzijde van dien fortbouw. Om de begrooting eene zekere som niet te doen overschrijden, moesten gewenschte zaken achterwege blijven, moest op andere worden bezuinigd, en is men cindelijk aan den oefeningstijd gaan knabbelen. Toen hiertegen van de zijde der aanvoeders bezwaren werden ingebracht, is het antwoord geweest: dat komt, omdat niet met den tijd gewoekerd wordt; en sinds dien tijd is het een rusteloos jagen van 's morgens vroeg tot vier en vijf uur 's middags. De laatste kern van vrijwilligers, die we nog hadden, is daardoor verdwenen; steeds corvee, steeds wacht of gedetacheerd bij verschillende inrichtingen voor het vuile werk — dat lokte weinigen aan. Zij, wier dienstdag verstreken was, teekenden niet bij; nieuwe boden

zich schaars aan. In de laatste jaren zijn ook de tamboers aan de beurt om te verdwijnen.

Tractementsverhooging voor officieren, ofschoon zelfs in de Volksvertegenwoordiging daarop werd aangedrongen, moest uitblijven; de eenigszins ruime uitlegging van de pensioeuwet ten aanzien van de personen, die 20 en meer jaren dienst hadden, werd door eene zeer beperkte vervangen; op reis- en verblijfkosten werd nauwlettend toegezien, dat de zes of de twaalf uren niet behoefden overschreden te worden. Nieuwe, noodige kazernebouw kon maar langzaam gaan. Ik wijs op de kazerne der genietroepen te Utrecht. Over het militair hospitaal in den Haag hoor ik liefst geen deskundige spreken. Of het materieel in de magazijnen, dat in geval van mobilisatie noodig zal blijken, zoo in orde is als op de forten, mag betwijfeld worden; en eindelijk 42 compagnieën infanterie en 1 regiment cavalerie zijn verdwenen, om de vesting-artillerie te versterken.

Nu — bij de nieuwe legerorganisatie — zullen nog groote sommen voor de levende strijdkrachten noodig zijn. Mag het nu geen tijd worden, om op vermindering van de uitgaven voor den fortbouw aan te dringen, om wat meer *daarop* te bezuinigen, opdat men ook van dat leger, den *eersten* factor voor de verdediging, na eenige jaren zal kunnen zeggen: dat is in orde; te meer, omdat men daarvan dan te alle tijden kan zeggen: dat blijft in orde?

Hier is het de plaats, om een oogenblik aandacht te wijden aan de in het voorbijgaan gemaakte opmerking van den heer Por (bladz. 17), met betrekking tot de gemiddelde jaarlijksche uitgaven voor vestingwerken en de versterking, die men daarvan had kunnen krijgen voor het leger, zijnde 2.3 regiment infanterie. De heer Por onthoudt zich van commentaar; die 2 en die 3 zijn maar lage cijfers; maar op eene legersterkte van 9 regimenten vindt ik 2.3 regiment, meer dan een kwart van het geheel, toch lang zoo gering niet. De vraag zou mogen worden gedaan, waar men meer aan zou hebben, te eer

nadat ik de navolgende uiting van den heer SNIJDERS las: »*Natuurlijk* 1) kan een aanvaller *zonder al te veel moeite* 1) één of meer forten onder vuur *verpletteren* 1), maar de goed georganiseerde, verspreid en gedekt opgestelde artillerie- en infanterie-verdediging der tusschenruimten uit te dooven, acht ik zelfs voor overmachtige artillerie eene taak van zeer langen duur en groote inspanning, en zulks vooral indien de verdediger over eene voldoende hoeveelheid mobiele artillerie beschikt.”

Bij het lezen dier woorden dacht ik: moest daar nu 45^{3/4} miljoen voor worden uitgegeven, om als conclusie van een deskundige, tevens voorstander van fortbouw, te vernemen: »*Natuurlijk* kan een aanvaller *zonder al te veel moeite* één of meer forten onder vuur *verpletteren*”; terwijl even te voren was gezegd: »Al kan dus niet worden ontkend, dat de verdedigingskracht onzer forten, op zich zelf beschouwd, door de invoering van het brisante worpvuur belangrijk is verminderd, zoo is tevens hunne rol bij de verdediging dermate gewijzigd, dat het plat schieten of onhoudbaar maken van een fort of zelfs van enkele forten dat deel der linie nog *in de verste verte* 1) niet weerloos prijs geeft aan den stormaanval des vijands.”

Ik ben dit geheel met den heer SNIJDERS eens; maar ik vraag U allen, of het dan niet logisch is, van ook daaruit de gevolgtrekking te maken: eerst geld voor de levende strijdkrachten, die zich niet behoeven te laten verpletteren, omdat ze zich kunnen verplaatsen (als ze ten minste niet in zoo'n fort opgesloten worden).

Ten slotte nog eenige opmerkingen naar aanleiding van voorstellen van den heer POP met betrekking tot de stelling van Amsterdam.

»Het eenige” — zoo lezen we op bladz. 73 — »wat men m. i. op het oogenblik — blijvende binnen het bereikbare — kan wenschen, is dat de Regeering, het gewicht dezer aan-

1) Ik onderstreep.

gelegenheid beseffende, bereid bevonden zal worden om zoodanige bedragen op de Vestingbegrooting te brengen, dat werkelijk *met kracht* aan de voltooiing der Amsterdamsche stelling gewerkt kan worden" en iets later (bladz. 74):

»Intusschen is het, alvorens men een voorstel tot herziening der Vestingwet ernstig in overweging kan nemen, noodzakelijk, dat men een uitgewerkt plan met een volledig overzicht der daarvoor gevorderde lasten heeft opgemaakt, omvattende al hetgeen nog ter voltooiing van het vestingstelsel vereischt wordt.»

Een uitgewerkt plan! Toen de kolonel ELAND in 1894 zijne lezing in Amsterdam zou gaan houden over: »Oud en nieuw betreffende de inrichting der Stelling van Amsterdam», deed hij mij de eer aan, mij te vragen, eens op zijn bureel te komen kijken naar de kaarten, die daarbij zouden vertoond worden.

Ik kreeg daar, ik geloof, 16 of 17 stellingen van Amsterdam te zien, alle projecten van 1870 af, dus gemiddeld een nieuw project om het 1½ jaar. Ik kon mij niet weerhouden, om te zeggen: »ik vind er iets comisch in»; en een kapitein van den generalen staf, die er bij tegenwoordig was, deed er nog een schepje bij, en zei:

»Ja — ontzettend comisch.»

Ik zou die lezing niet gaarne gehouden hebben. Het was in mijn oog eene openbare tentoonstelling van de weinige vastheid van beginselen, die op het stuk van versterkingskunst, toegepast op de landsverdediging heerscht. Wat moest een leek daarvan denken? Sinds dien tijd heeft de generaal SCHNEIDER wéér een nieuw project gegeven, en de heer POP heeft er ook een.

Indien den heer POP nu de keuze werd gelaten, dan koos hij natuurlijk het zijne, als gegrond op eigen studie en waarneming. Maar ziet, nu deelt hij ons zelf mede, dat hij al reeds op een enkel punt van opinie veranderd is, sinds hij het jaar te voren hetzelfde onderwerp behandelde in *Onze Eeuw*.

De kolonel ELAND wilde de stelling van het Hollandsch

Diep en Volkerak opheffen, waarvan hij echter het fort aan de Buitensluis zou willen uitzonderen. 1) De heer SNIJDERS zou zich de Stelling Willemstad wel als opgeheven willen denken. De heer POP wil, evenals de heer ELAND, de geheele stelling opheffen, maar er een waterfort voor in de plaats stellen.

Hoeveel projecten van kustverdediging en samenwerking van zee- en landmacht hebben we al gehad sinds 1864? (ik meen, dat er zelfs vóór dien tijd nog een is geweest).

Is het niet de heer DE VISSER geweest, die onlangs in de Tweede Kamer bij de aanvraag van het nieuwe pantserschip ongeveer de woorden gesproken heeft: »Aan dat algemeene plan gelooft immers niemand meer.»

Ik geloof er ook niet aan en zou niet weten, hoe zulk een plan definitief kan worden vastgesteld bij de uiteenlopende en wisselende inzichten, en bij den over het algemeen korten regeeringstijd van de ministers van Oorlog.

En nu nog: het *met kracht* afwerken van de Amsterdamsche stelling! Ongerekend, dat ik hier al tegen zou protesteeren, omdat dit natuurlijk jaarlijks groote sommen voor vestingbouw op de begrooting zoude brengen, en mijn geheele pleidooi op het oogenblik juist dient, om aanhangers voor het tegendeel te winnen — zou ik zoo hard mogelijk willen roepen: »dat nooit; want dan zijn we nog erger achterop.» En om de reden daarvoor aan te geven, verwijs ik naar de zoo even genoemde lezing van den kolonel ELAND in Amsterdam, waar we ('t was in 1894) op bladz. 333 vinden: »Van de nieuw te maken werken is alleen Abcoude, en wel volgens thans reeds verouderde beginselen voltooid»; en naar de uiting van den heer COOL in het debat over de lezing van den heer FABIUS in Amsterdam (29 November 1901):

»Gaarne erken ik met den spreker dat verschillende technische fouten aan de forten der Amsterdamsche stelling kleven

1) Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1893—1894, bladz. 349.

— met name de gebrekkige grachtsverdediging — maar zij zijn te verbeteren en in elk geval niet aan de duurzame versterkingskunst als zoodanig eigen.”

Voldoende dunkt me, om niet te wenschen, dat men in korten tijd volgens eenzelfde stelsel eene stelling afwerkt; want dan zullen we groote kans loopen, om te hooren: de geheele stelling is slecht, en we moeten wéér van voren af aan beginnen met wijzigen. Zulke nitingen hoor ik liever na 28 jaar, dan na 5 of 6 jaren; want in het laatste geval konden we het misschien in 28 jaar 4 maal hooren.

Maar wat wilt ge dan, zal mij gevraagd worden; en het antwoord daarop is: Intrekken van de vestingwet; ophouden met bouwen, tot we een goed uitgerust, goed geoefend leger hebben; en waanneer de nood aan den man komt, ons verdedigen met dat leger, met gebruikmaking, waar noodig, van de versterkingen, zooals we die vinden. Misschien zou dan blijken, dat veldwerken in de laagte, die moeilijk in de verte zijn waar te nemen, meer dan voldoende zijn.

Laat mij eindigen met de woorden, waarmede de kolonel ELAND in Amsterdam eindigde: liever een bruikbaar leger en eene onafgewerkte stelling, dan eene prachtige positie zonder de noodige bruikbare troepen. Want door alle eeuwen heen is het gezegde bewaarheid, dat voor bijna 2400 jaren de Grieksche treurspeldichter AESCHYLOS den Perzischen bode in den mond legt, die de nederlaag van Xerxes bij Salamis komt berichten: »Die veste is veilig, waar de muren mannen zijn.”

Ik heb gezegd!

BIJLAGE I.

Verzameling van de uitgaven voor het vestingstelsel,
toegestaan bij de begrotingen van 1861—1874.

Jaar.	Toegestaan bij de begrooting.
1861	f 620.000
1862	- 510.000
1863	- 715.800
1864	- 275.000
1865	- 286.000
1866	- 297.000
1867	- 192.000
1867 (suppletoir)	- 510.000
1868	- 1.200.000
1869	- 1.181.500
1870	- 1.115.000
1871	- 487.000
1872	- 279.000
1873	- 1.197.000
1874	- 630.000
TOTAAL	<u>f 9.495.300 (1)</u>

(1) Door eene vergissing moeten de gemiddelden op bladz. 451 nog iets lager zijn; en wel van 1861—1866 gemiddeld 450.634, en van 1861—1874 gemiddeld 678.236.

BIJLAGE II.

Bedragen, op de begrotingen van 1861—1874
uitgetrokken en toegestaan, voor:

1861. Nieuwe werken :

a. in de verschanste legerplaats bij Nijmegen	f 400.000
b. in de stelling bij de Willemstad	100.000
c. in de legerplaats bij Milligen	60.000
d. in de linie van Utrecht	50.000
e. te Helder	70.000
	f 680.000

1862. Nieuwe werken :

a. in de stelling bij Nijmegen	f 170.000
b. in de stelling van het Hollandsch Diep bij Willemstad	140.000
c. in de stelling bij Heusden	180.000
d. in de stelling te Helder	20.000
	f 510.000

1863. Nieuwe werken :

a. in de stelling bij Nijmegen (werken op den rechter Waaloever)	f 90.000
b. verdedigingswerk aan den mond van het Pannerdensche Kanaal	230.000
c. veranderen en gedeeltelijk slechten van eenige vestingwerken langs den IJssel . .	350.000
d. voltooiën van de nieuwe werken in de stelling van Nijmegen, aan het Hol- landsch Diep, de linie van Utrecht en te Helder	45.000
	f 715.800

1864. Nieuwe werken :

<i>a.</i> gesloten aarden werk bij den Rijnbandijk te Elden	<i>f</i> 60.000
<i>b.</i> verdedigingswerk op den linkeroever van den IJssel achter de spoorwegbrug te Westervoort	- 170.000
<i>c.</i> voortzetting van het veranderen en gedeeltelijk slechten van vestingwerken langs den IJssel	- 25.000
<i>d.</i> toegangen en wegen voor de te leggen schipbruggen over de Maas bij Woudrichem en over de Waal bij Loevestein -	8.000
<i>e.</i> voltooien van de nieuwe werken aan het Hollandsch Diep	- 12.000
	<hr/>
	<i>f</i> 275.000

1865. Nieuwe werken :

<i>a.</i> verbetering der middelen tot het stellen der inundatiën van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie	<i>f</i> 100.000
<i>b.</i> verbetering voor den wateraanvoer voor de Grebbelinie	- 170.000
<i>c.</i> voltooien van reeds aanbestede nieuwe werken	- 16.000
	<hr/>
	<i>f</i> 286.000

1866. Nieuwe werken :

<i>a.</i> voortzetten van de verbetering der middelen tot het stellen van de inundatiën der Nieuwe Hollandsche Waterlinie bij Wijk bij Duurstede	<i>f</i> 32.000
<i>b.</i> verdere verbetering voor den wateraanvoer voor de Grebbelinie	- 250.000
<i>c.</i> betalingen voor reeds aanbestede nieuwe werken	- 15.000
	<hr/>
	<i>f</i> 297.000

1867. Nieuwe werken :

<i>a.</i> voortzetting van de verbetering der mid- delen tot het stellen van de inundatiën der Nieuwe Hollandsche Waterlinie van den Neder-Rijn tot Utrecht	<i>f</i> 150.000
<i>b.</i> betaling van reeds aanbestede nieuwe werken	- 42.000
(suppletoir): voor den aanleg van 4 forten in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie	- 510.000
	<i>f</i> 702.000

1868. Nieuwe werken :

<i>a.</i> voor de verbetering der bestaande werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie	<i>f</i> 50.000
<i>b.</i> voor de 4 forten om Utrecht	- 500.000
<i>c.</i> voor een fort bij den Bijlmerpolder	- 180.000
<i>d.</i> voor het aanvoeren van gronden tot het onder profiel brengen van bestaande wer- ken in de stelling van Amsterdam	- 50.000
<i>e.</i> voor het fort te Pannerden	- 340.000
<i>f.</i> voor het offensief van Naarden	- 80.000
	<i>f</i> 1.200.000

1869. Nieuwe werken :

<i>a.</i> voortzetting van de verbetering der mid- delen tot het stellen van de inundatiën der Nieuwe Hollandsche Waterlinie van den Neder-Rijn tot Utrecht	<i>f</i> 200.000
<i>b.</i> verbetering der bestaande werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie	- 75.000
<i>c.</i> betalingen van reeds uitbestede nieuwe werken	- 18.000
Buitengewoon: voor de 4 Utrechtsche forten	- 818.500
voltooiing van het fort Bijlmermeer	- 70.000
	<i>f</i> 1.181.500

1870. Nieuwe werken :

<i>a.</i> voortzetting van de verbetering der inundatiën in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie van den Neder-Rijn tot Utrecht	<i>f</i> 108.000
<i>b.</i> verbetering der middelen tot aanvoer van water door de sluis bij Honswijk en tot het stellen van de inundatiën der Nieuwe Hollandsche Waterlinie	- 25.000
<i>c.</i> voortzetting van de verbetering der bestaande werken in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie	- 28.000
<i>d.</i> betaling van reeds aanbestede werken	- 2.000
Buitengewoon :	
voltooiing der 4 Utrechtsche forten	- 744.000
voltooiing van Pannerden	- 175.000
betaling van reeds aanbestede werken	- 33.000
	<hr/>
	<i>f</i> 1.115.000

1871. Nieuwe werken :

<i>a.</i> het maken van damsluizen en waterkeeringen voor de kommen der waterlinie tusschen de kaden van Tienhoven en Jutfaas, geraamd op <i>f</i> 126.000; thans	<i>f</i> 37.000
<i>b.</i> het maken van eene waterscheidende keering langs den Vaartschen Rijn	- 77.400
<i>c.</i> het maken van een kanaal en overlaat van het fort te Honswijk naar de Schalkwijksche Wetering, verbetering van de aarden- en metselwerken van het fort en bijgelegen werken met buskruitberging in de omwalling en in de lunet achter de Snel, geraamd op <i>f</i> 317.000; thans	- 200.000
<i>d.</i> het maken van een kanaal door de hooge gronden beoosten Jutfaas, het verbeteren	

Transporteeren *f* 314.400

	Transport <i>f</i>	314.400
	van de stelling en het maken van kruitmagazijnen in de omwalling van het fort, geraamd op <i>f</i> 101.000; thans . . . -	81.000
<i>e.</i>	het maken van een damsluis in de Vecht te Nieuwersluis -	40.200
<i>f.</i>	betaling van reeds aanbestede werken . . . -	31.900
	Verbetering der werken, behoorende tot de stelling van Naarden, met het maken van bomvrije gebouwen tot logement en kruitberging, geraamd op <i>f</i> 180.000; thans -	20.000
		<hr/>
	<i>f</i>	487.500

1872. Nieuwe werken :

<i>a.</i>	kosten tot voltooiing van het maken van damsluizen en waterkeeringen voor de kommen der Nieuwe Hollandsche Waterlinie tusschen de kaden naar Tienhoven en Jutfaas -	124.000
<i>b.</i>	kosten tot voltooiing van het maken van een kanaal en overlaat van het fort te Honswijk naar de Schalkwijksche Wetering, verbetering van de aarden- en metselwerken van het fort en bijgelegen werken met buskruitberging in de omwalling en in de lunet achter de Snel -	117.000
<i>c.</i>	kosten tot voltooiing van het maken van een kanaal door de hooge gronden beoosten Jutfaas, het verbeteren van de stelling en het maken van kruitmagazijnen in de omwalling van het fort . -	38.000
		<hr/>
	<i>f</i>	279.000

1873. Nieuwe werken :

- a.* het verbeteren van een gedeelte der stel-

	ling van Naarden, geraamd op <i>f</i> 432.500;	
	thans	<i>f</i> 89.000
<i>b.</i>	idem voor Muiden, geraamd op <i>f</i> 330.000;	
	thans	280.000
<i>c.</i>	idem voor Uitermeer	130.000
<i>d.</i>	idem voor Blauwkapel	145.000
<i>e.</i>	het maken van gedekte gemeenschapswegen met doorlopend barbet van de laan van Minsweerd tot de Bildtstraat en van daar tot den Maartensdijkschen weg bij Utrecht	86.000
<i>f.</i>	verbeteren van Everdingen, geraamd op <i>f</i> 338.000; thans	230.000
<i>g.</i>	idem Vuren, geraamd op <i>f</i> 280.000; thans	180.000
<i>h.</i>	betalingen van reeds aanbestede werken	57.000
		<i>f</i> 1.197.000

1874. Nieuwe werken :

<i>a.</i>	voortzetting van het verbeteren van een gedeelte der stelling van Naarden	<i>f</i> 250.000
<i>b.</i>	voortzetting van Muiden	50.000
<i>c.</i>	voortzetting van het maken van gedekte gemeenschapswegen met doorlopend bar- bet van de laan van Minsweerd tot de Bildtstraat en vandaar tot den Maartens- dijkschen weg bij Utrecht, benevens het maken van een dergelijken weg van de laan van Minsweerd tot achter de lunetten op de Houtensche vlakte en het verbeteren van de inundatiemiddelen aldaar	70.000
<i>d.</i>	voortzetten v. h. verbeteren v. Everdingen	108.000
<i>e.</i>	voortzetten van Vuren	100.000
<i>f.</i>	het maken van artillerieloodsen in de forten te Vechten, Rijnauwen, Voordorp en Ruijgenhoek	42.000
<i>g.</i>	betalingen van reeds aanbestede werken	10.000
		<i>f</i> 630.000

De VOORZITTER: Mijne Heeren. Ik veroorloof mij het vriendelijk verzoek te doen aan de leden, die aan het debat wenschen deel te nemen, mij, ter wille van een behoorlijk overzicht van den vermoedelijken omvang der discussie, hunne namen reeds thans te willen opgeven. Het zal mij dan mogelijk zijn na te gaan of ik op eenige bekorting moet aandringen, dan wel of er genoegzame tijd is, om de heeren rustig hunne gedachten te kunnen laten ontwikkelen.

Ik heb de eer mede te deelen, dat alsnog is ingekomen een bericht van den heer SNIJDERS, uitgenoodigd ook deze vergadering bij te wonen, dat hij tot zijn leedwezen daartoe door ongesteldheid verhinderd is.

De vergadering wordt nu tot 9¹/₂ ure geschorst.

De vergadering heropend zijnde, verleent de Voorzitter het woord aan den heer W. F. POP.

De heer W. F. POP: Mijnheer de Voorzitter. Ik heb in den aanvang dezer vergadering met belangstelling vernomen de door u gegeven uiteenzetting van de redenen, welke het Bestuur tot het beleggen van deze bijeenkomst geleid hebben, en van de wijze, waarop het te voeren debat is voorbereid. Het is mij daarbij meer en meer gebleken, dat wij hier niet hebben de bespreking van een, als het ware op zichzelf staand onderwerp, »in aansluiting aan het debat van 31 Oct. l.l.», maar dat het hier eenvoudig geldt eene *voortzetting* van dat debat onder een anderen titel. En terwijl nu het Bestuur mij vóór dien avond inzage had verschaft van de punten, waarop de Kolonel BOOGAARD mij zou bestrijden, zoo miste ik, omtrent hetgeen heden avond tegen mijne verhandeling zou worden aangevoerd, elk gegeven. In verband daarmee heeft uwe uiteenzetting, Mijnheer de Voorzitter, mij niet tevreden gesteld.

Wat toch is het geval?

Ruim een jaar geleden gaf ik mijne eerste beschouwingen over het thans aan de orde zijnde onderwerp in het licht, terwijl een tiental maanden later mijne verhandeling over de zelfde aangelegenheid in het Orgaan onzer Vereeniging verscheen; daarop volgde het debat van 31 Oct. l.l., waarvan, vóór dat dit in druk verscheen, inzage verleend werd aan den Spreker van heden avond. Terwijl ik mij dus, tot het indécente toe, heb blootgegeven, mijn spel geheel heb opengelegd, wordt thans tegenover mij gesteld een zwaar geharnast strijder met neergeslagen vizier, wiens wezen en bedoelingen ik eerst tijdens zijne rede heb leeren kennen. Ik meen nu, dat door deze wijze van voorbereiding geene zekerheid is verkregen, dat de grondslagen voor een ernstig, in het wezen der zaak doordringend debat *aan mijne zijde* aanwezig zijn, terwijl ik bovendien vrees, dat wanneer ook in de toekomst deze methode door het Bestuur gevolgd wordt, men wel eens op bezwaren zou kunnen stuiten bij het zoeken naar gegadigden, die zich aan eene dergelijke vivisectie zouden willen onderwerpen.

In de tweede plaats eene opmerking van anderen aard. Het wil mij nl. voorkomen, dat waar heden avond een onderwerp besproken wordt, waarbij ik op de meest rechtstreeksche wijze betrokken ben, men niet onwaarschijnlijk op mijne tegenwoordigheid te dezer plaatse gerekend heeft, en dat het in verband daarmede op den weg van het Bestuur zou hebben gelegen, te voren eenig overleg met mij te plegen omtrent de vraag, of er voldoende zekerheid bestond, dat ik heden avond werkelijk hier aanwezig zou kunnen zijn. Dit nu is niet geschied; de mededeeling omtrent het beleggen dezer vergadering gewerd mij door het convocatiebiljet en het is m. i. in het belang der zaak, wanneer ik, naar aanleiding hiervan, beleefd in overweging geef het door mij bedoelde overleg in den vervolge te willen doen plegen.

Waar ik nu de gelegenheid tot voorbereiding van het debat gemist heb en dus volgens de hier door mij gemaakte aantekeningen zal moeten spreken, zonder dat ik die behoorlijk heb kunnen ordenen, zal ik er wellicht niet in slagen, een

behoorlijk aaneengeregen betoog te leveren, doch de verschillende punten moeten bespreken, naarmate ik die in mijne aantekeningen aantref.

Alvorens hiertoe echter over te gaan, begin ik met den Spreker van heden avond dank te zeggen voor de belangstelling, door hem betoond in het door mij behandelde onderwerp, alsmede voor de wijze, waarop hij mijne verhandeling heeft willen bespreken.

De Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN heeft ons in zijn betoog nadrukkelijk te verstaan gegeven, dat de tenachterstelling, waarover de levende strijdkrachten zich zoo gernimen tijd, *te recht*, hebben kunnen beklagen, hare oorzaak vindt in de groote of de te groote geldsommen, welke men aan de doode weermiddelen besteed heeft. Ik kan deze meening niet deelen.

Daartoe breng ik allereerst onder uwe aandacht, dat bijv. sinds 1882, ruim gerekend, niet meer dan gemiddeld $\frac{1}{16}$ van het oorlogsbudget voor den bouw van vestingwerken bestemd is geworden, zoodat toch altijd $\frac{15}{16}$ van de bij de begrooting toegestane gelden aan de levende strijdkrachten besteed zijn geworden, m. i. een zeer veel gunstiger verhouding voor de laatstgenoemde dan het betoog van den inleider zou doen vermoeden.

Maar bovendien, iedereen kan weten, dat de redenen, die oorzaak zijn geweest, dat het vraagstuk der levende strijdkrachten gedurende eene zoo lange reeks van jaren onopgelost is gebleven, niet — althans niet in de eerste plaats — gezocht moeten worden in de vrees voor verhooging der financieele lasten, maar, ik zou haast zeggen uitsluitend, in de daarvan te verwachten verhooging en uitbreiding der persoonlijke lasten. Zoowel bij de eerste, als bij de tweede behandeling der thans van kracht zijnde legerwetten bezat de Volksvertegenwoordiging geene voldoende gegevens om over de financieele gevolgen daarvan te oordeelen en dat wij den verkorten eerste-oefeningstijd gekregen hebben — waarmede de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN, blijkens zijne brochure over de »Nieuwe militaire legerwetten»,

allerminst ingenomen is — ligt m. i. ook in hoofdzaak in den wensch om de persoonlijke lasten tot een minimum terug te brengen.

De geachte inleider heeft verder breed uitgeweid over de 60 millioen gulden, sinds 1861 aan fortbouw besteed, welke som, zijns inziens, nog wel door 60 millioen gevolgd zal worden. Deze wijze van voorstelling van zaken acht ik niet bevorderlijk aan eene juiste waardeering van den werkelijken toestand. De Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN zeide bijv. op den 22sten December 1893, toen de Generaal ROOSEBOOM hier zijne lezing over »Onze defensie» hield, o. a. het volgende :

»Zijn nu na 20-jarigen arbeid en de groote daaraan bestede »geldsommen onze versterkingen in goeden toestand gebracht? »Men zou dit mogen verwachten. Moeten we nu waarlijk »zoo op dien weg blijven voortgaan? Moeten waarlijk voor Amsterdam ook weer 41 millioen gulden worden uitgegeven?»

Gesteld nu, er stond hier iemand op, die op de volgende wijze een variant op deze woorden maakte :

»Zijn nu na 20-jarigen arbeid en de groote daaraan bestede »geldsommen — ± 405 millioen gulden — onze levende »strijdkrachten in goeden toestand gebracht? Men zou dit »mogen verwachten. Moeten we nu waarlijk zoo op »dien weg blijven voortgaan? Moeten waarlijk voor de landweer »ook weer jaarlijks millioen gulden worden uitgegeven?»

Dan zou de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN zeer waarschijnlijk antwoorden: Uwe redeneering is fout; de stof, waaruit het leger wordt opgebouwd, is vergankelijk. Nadat de eerste-oefeningstijd volbracht is, neemt de geoeffendheid der dienstplichtigen gaandeweg af; hun leeftijd stijgt, waardoor hunne fysieke gesteldheid eene zoodanige wijziging ondergaat, dat zij langzamerhand voor oorlogshandelingen minder bruikbaar worden. Zij moeten dus door jongere krachten vervangen worden. Bovendien eischt hunne wapening, naarmate de techniek voortschrijdt, verbetering; hunne kleeding vordert vernieuwing; de kazernen, welke zij bewonen, eischen onderhoud; in een

woord, jaarlijks zijn aanzienlijke bedragen voor de instandhouding der levende strijdkrachten noodig.

Maar, zou ik willen vragen, mag het dan verwondering baren, dat ook de doode weermiddelen vergankelijk zijn, dat de vorderingen der techniek ook op hunne constructie niet zonder invloed blijven, dat ook zij geld kosten voor onderhoud en verbetering, zelfs ten bedrage van f 75.000 à f 100.000 in een zeker jaar?

En hoewel nu de geachte inleider heden avond wederom zijne leuze aanheft: »geen cent voor beton, geen cent voor ijzer, zoolang de levende strijdkrachten niet zóó zijn uitgebreid en uitgerust, dat men die met vertrouwen in het veld kan »zenden», zoo wil ik toch maar aannemen, dat hij hierbij een weinig overdrijft, en dat hij niet zou willen, dat, in afwachting van het bereiken van dit standpunt, onze doode weermiddelen geheel zouden verouderen en vervallen. Hiervoor is te eer aanleiding, omdat ook hij die weermiddelen niet missen wil, want ik hoorde hem zoeven zeggen: de verdediging van het land moet geschieden met het leger en onder gebruikmaking van de versterkingen, die dat leger binnen den kring zijner operatiën zal vinden.

De Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN heeft bezwaar geopperd tegen mijne trilogie: leger, vloot en vestingstelsel; deze zijn volgens hem geene gelijkwaardige elementen, want met een leger kan men een werelddeel veroveren, met eene vloot kan men de zeeën beheerschen, doch met versterkingen kan men alleen een zeker gedeelte van het grondgebied rechtstreeks verdedigen. Nu stel ik hierbij op den voorgrond, dat mijne trilogie zag op ons land en onze behoeften, om de eenvoudige reden dat het niet in mijn plan lag met ons leger werelddeelen te gaan veroveren of met onze vloot zeeën te willen beheerschen, maar omdat ik alleen aangaf, wat voor ons noodig is, om ook onze onafhankelijkheid tegen overmacht met kans op goeden uitslag te kunnen verdedigen.

Wanneer de geachte inleider dan ook zegt: forten zijn geene

zelfstandige weermiddelen, dan kan ik in den zin, waarin ik die fortten besprak, daarmede geenszins instemmen. Zeker, wanneer men er toe overging eene willekeurige plaats ergens in Groningen of in Limburg duurzaam te versterken, dan zou men te recht kunnen zeggen, dat dit geen zelfstandig weermiddel was, doch wanneer eene reeks van versterkingen in onderling verband aangelegd zijn *tot afsluiting van het hart des lands*, omdat men dat deel tot elken prijs tegen overmacht wil verdedigen, dan mag en moet daarop zeer stellig de naam van zelfstandig weermiddel worden toegepast. •

Ik wil daarom dan ook niet, zooals de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN doet, de versterkingen in de eerste plaats beschouwen als dekkingsmiddelen voor de verdedigers dier sterkten, maar ik beschouw ze, in haar onderling verband, als bestemd om met de daarvoor aangewezen troepen het meest belangrijke deel van het land te dekken tegen een aanval door overmacht.

Ook mag ik niet toegeven, dat de doode weermiddelen te veel troepen zouden vorderen. Ik wil hierover niet breed uitweiden, omdat deze aangelegenheid in den laatsten tijd reeds meermalen besproken is. Maar ik herzeg, wat ik reeds meermalen aanvoerde, dat wanneer men landweertroepen voor bezettings- en bewakingstroepen bestemt, men hierdoor aan het leger in eerste linie geen nadeel toebrenge, omdat de landweer, m. i., niet geschikt is om bij het leger in eerste linie te worden ingedeeld.

Hierbij wil ik even in herinnering brengen in verband met een mogelijken aanval uit het Oosten, waarover ook de inleider sprak, dat in Duitschland het actieve leger en de 1^e ban der landweer uit te zamen 7 lichtingen bestaan; het eerste uit 4 lichtingen, waarvan 2 onder de wapenen, de laatste uit 3 lichtingen. Wanneer men nu bedenkt, dat de dienstplicht in ons leger duurt tot 8, in de landweer tot 15 jaren na het tijdstip der inlijving en daarbij rekening houdt met het feit, dat de eerste-oefeningstijd in Duitschland 2 jaar, te onzent 8 $\frac{1}{2}$ maand duurt, dan geloof ik, dat het vermoedelijk verschil in militaire waarde tusschen beide strijd-

krachten. mijne meening omtrent de niet bruikbaarheid der landweer voor het leger in eerste linie voldoende motiveert.

De Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN heeft voorts de vraag gesteld: Met welk doel is de Vestingwet in het leven geroepen?

M. i. in de eerste plaats om een einde te maken aan de stelselloosheid, die ten aanzien van het vestingstelsel tot dusverre geheerscht had, omdat men juist wilde afbakenen tot welke liniën en stellingen men zich bij verderen vestingbouw zou bepalen. Omdat men niet langer wilde, dat de richting, die bij de verbetering van ons vestingstelsel gevolgd zou worden, afhankelijk was van de steeds wisselende inzichten van elkander opvolgende ministers van Oorlog. In één woord, op ongeveer gelijke gronden, waarop men meer dan eenmaal op legerorganisatie bij de wet heeft aangedrongen. Maar ook, omdat men den verder noodigen aanbouw binnen eene beperkte tijdruimte uitgevoerd wilde zien.

Thans moet ik komen tot de verklaring, dat ik met groot leedwezen en niet minder groote verbazing heb aangezien, hoe de Kolonel KOOLEMANS BEYNEN gedurende welhaast het grootste gedeelte van zijne rede met de uiterste krachtsinspanning heeft staan duwen tegen eene openstaande deur; hoe hij met alle kracht, die in hem was, heeft willen „enfoncez une porte ouverte”. Wanneer ik daartoe in mijne verhandeling onwillekeurig aanleiding zou gegeven hebben, dan zou ik daarover gaarne mijn spijt betuigen, maar ik moet toch opmerken, dat eenige heeren, die ik in de pauze daarover sprak, evenmin uit mijne woorden begrepen hadden, als ik daarmede bedoeld heb, dat de Vestingwet den opperbevelhebber banden zou aanleggen, ten aanzien van de verdediging van het land in eenig bepaald oorlogsgeval.

Ik heb toch bij mijne bespreking van het verschil tusschen *vestingstelsel* en *verdedigingsstelsel* zelf opgemerkt, hoe reeds bij de schriftelijke behandeling der Wet gebleken was, dat te dien opzichte misverstand bestond, omdat er leden waren, die meenden, dat onze strijdkrachten bij dreigend oorlogsgevaar

steeds achter de verdedigingsliniën zouden terugtrekken; en hoe de heer DE ROO VAN ALDERWERELT de onjuistheid dezer meening voldingend had aangetoond. En wanneer ik daarop, bij de omschrijving van het doel der Vestingwet, liet volgen, dat deze tevens aangeeft (ik citeer uit het hoofd, Mijnheer de Voorzitter) de lijnen, waarbinnen men, gesteund door duurzame versterkingen, aan overmacht het hoofd zal bieden, dan spreekt het toch wel vanzelf, dat ik hiermede geen imperatief voorschrift kon bedoelen, maar eenvoudig aangaf, wat mij in dat geval het meest waarschijnlijk zou toeschijnen 1). Wil de Kolonel KOOLEMANS BEYNEN liever, bijv. ergens in Limburg, aan een aanval door overmacht weerstand bieden, hij zal in de Vestingwet daartegen geen beletsel vinden; alleen ik zou eene dergelijke handeling niet kunnen goedkeuren. Evenmin als ik zou kunnen instemmen met de zienswijze van den Opperbevelhebber, die in oorlogstijd geene inundatiën in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zou laten stellen, omdat hij er de voorkeur aan zou geven den vijand in de Thermopylen van ons polderland te lokken. Ik zou althans meenen, dat het altijd nog tijd genoeg is om, evenals Leonidas, daar ten onder te gaan, en dat het dus aanbeveling verdient den vijand reeds eerder tot staan te brengen, nl. daar, waar de gelegenheid, door natuur en kunst in het leven geroepen, zich daartoe aanbiedt. Ik hoop ten minste van harte zulk een Opperbevelhebber niet te zullen beleven.

De geachte inleider heeft ook in herinnering gebracht de door mij gemaakte becijfering ten aanzien van de versterking onzer levende strijdkrachten, welke mogelijk zou zijn geweest, indien men daarvoor bestemd had de som, die sedert 1874 jaarlijks gemiddeld aan de uitvoering der Vestingwet besteed

1) Wie mijne zienswijze wenschte te weten omtrent den verderfelijken invloed, die door de inmenging van welke autoriteit dan ook in de handelingen van den Opperbevelhebber zal kunnen worden teweeggebracht, meen ik te mogen verwijzen naar mijne in deze Vereeniging uitgesproken rede: „De taak van Neerlands weerkracht als grondslag voor hare vorming”.

is. In verband daarmede acht hij de op dien grondslag mogelijk gebleken uitbreiding onzer levende strijdkrachten met 2.3 regiment infanterie niet onbeteekenend, wanneer men bedenkt, dat ons leger slechts negen regimenten infanterie telt. Zóó mag men de vraag intusschen niet stellen. Reeds in mijn antwoord aan den Kolonel BOOGAARD op 31 Oct. l.l., waarvan de geachte inleider heeft kennis genomen, wees ik er op, dat *hier* de vraag beantwoord moet worden: of, aannemende dat ons leger met 2.3 regiment infanterie versterkt was geworden, men werkelijk meent met het dan beschikbare aantal strijdkrachten aan een aanval *door overmacht* het hoofd te kunnen bieden, *indien geene enkele duurzame versterking aanwezig zou zijn*. Dit laatste toch, zou ongetwijfeld het geval zijn, indien sinds 1874 voor aanbouw of onderhoud van vestingen geen geld meer beschikbaar gesteld ware.

Ook heeft de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN onder zijne bedenkingen tegen de Vestingwet genoemd het feit, dat op het gebied der Versterkingskunst zoo weinig vastheid van begrippen heerscht en als bewijs daarvoor aangevoerd, dat er wel 16 ontwerpen van de Stelling van Amsterdam gemaakt zijn. Ik vind hierin niets, wat mij bevreemdt; niet alleen omdat de wetenschap nooit stilstaat en dus ook steeds nieuwe oplossingen voor eene zelfde zaak aan de hand geeft, maar ook omdat elk wetenschappelijk vraagstuk in den regel langs meerdere wegen is op te lossen. Zou de geachte inleider het niet onbillijk achten, wanneer men als een bezwaar tegen het onderhouden der levende strijdkrachten aanvoerde, dat er zoo weinig vastheid van begrip bestaat omtrent den duur van den eerste-oefeningstijd of omtrent de organisatie der levende strijdkrachten? En toch heeft men, zij het nu juist altijd op wetenschappelijken grondslag, te dien aanzien de meest uiteenlopende meeningen hooren verkondigen.

En wanneer nu de geachte inleider mij vraagt hoe, bij zoo vaak gebleken verschil van inzicht, een plan ware vast te leggen; dan antwoord ik daarop: in de Wet, nadat eene commissie van bekwame mannen over dat plan zal zijn geraadpleegd.

Waar intusschen de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN, in verband met het voorafgaande, tot mij het verwijt richt, dat ik zelf tusschen verleden jaar en thans ook reeds van meening veranderd ben, daar vrees ik, dat hij mijn ten vorigen jare verschenen artikel niet gelezen heeft. Ten aanzien van de inrichting onzer liniën en stellingen is toch mijne meening in geen enkel opzicht gewijzigd; ik heb alleen aangaande de volgorde, waarin de werkzaamheden aan de Stelling van Amsterdam m. i. zouden moeten plaats hebben, gezegd, dat, waar ik ten vorigen jare meende mij te mogen nederleggen bij het plan om *eerst* de kringstelling af te bouwen en daarna de uitbreiding naar zee ter hand te nemen, ik er bij nadere overweging de voorkeur aan gaf om, wanneer men vleugels aan de stelling wenscht, allereerst het Zuidfront en den Zuidelijken vleugel te bouwen.

Ik zal niet behoeven te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, hoezeer het mij leed doet, dat de Majoor SNIJDERS, wiens naam door den inleider herhaaldelijk genoemd is, heden avond niet hier ter plaatse kan aanwezig zijn; ja, ik zou er haast toe komen om het Bestuur in overweging te geven om, waar deze vergadering belegd werd, *omdat* de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN op 31 Oct. l.l. verhinderd was aanwezig te zijn, thans nogmaals eene vergadering te beleggen, om ook den Majoor SNIJDERS in de gelegenheid te stellen te dienen van replek. 1)

Hoewel het niet geacht kan worden op mijn weg te mogen liggen om ook de bezwaren te weerleggen, welke de inleider geopperd heeft tegen de rede, door den Majoor SNIJDERS op 31 Oct. l.l. uitgesproken, wil ik toch op ééne zaak de aandacht vestigen en wel daar, waar de inleider met voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis tracht aan te toonen, dat inundatiën in oorlogstijd *wel* geïmproviseerd kunnen worden, niettegenstaande, bij de bespreking van mogelijke operatiën in Groningen door het 1ste Regiment Infanterie, zoo even door den Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN zelf gezegd werd, dat hij niet wist, of het

1) Zie de Nota van den heer C. J. SNIJDERS in Bijlage I.

mogelijk zou zijn daar inundatiën te stellen. Nu heerscht hier m. i. aan de zijde van den inleider een misverstand. De Majoor SNIJDERS heeft, naar ik meen, in dien zin bedoeld, dat inundatiën in oorlogstijd niet geïmproviseerd kunnen worden; dat men alleen dan *verzekerd* kan zijn in het grootst mogelijk aantal gevallen de inundatiën snel en met opoffering van niet meer terrein dan bepaald noodzakelijk is te kunnen stellen, wanneer deze in vredetijd behoorlijk zijn voorbereid. Vooral de snelheid van uitvoering is bij de tegenwoordige wijze van oorlogvoering meer dan ooit geboden, terwijl zij in vroegere tijden in den regel niet noodzakelijk was.

In verband met het vraagstuk der inundatiën vestig ik nog even de aandacht op hetgeen Spr. heeft opgemerkt ten aanzien van de z. g. ijsperiode. Het spreekt wel vanzelf, dat strenge vorst nooit een voordeel voor inundatiestellingen geacht kan worden, maar dit neemt niet weg, dat wanneer wij de noodige voorzieningen treffen, ook in dit geval de verdediging onzer liniën en stellingen met vertrouwen kan ondernomen worden.

In het voorbijgaan moet ik nog op twee punten wijzen. De Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN heeft opgemerkt, dat men wel eens tegen hem heeft aangevoerd, dat ook Duitschland na 1870 vestingen gebouwd heeft, maar, voegde Spr. er aan toe, toen had Duitschland ook een cadeau van vijf milliard gekregen en als ons zoo iets ten deel viel, konden wij ons gerust de zelfde weelde veroorlooven. In verband hiermede merk ik intusschen op, dat Duitschland betrekkelijk korten tijd geleden den 3-jarigen eerste-oefeningstijd door den 2-jarigen verving, in hoofdzaak op grond van overwegingen van financiële aard, en dat, niettegenstaande men *uit dien hoofde tot dezen* maatregel van ingrijpenden aard overging, men toch op het oogenblik vestingen bouwt, zoowel in het Oosten als in het Zuid-Westen.

Voorts vergeleek de geachte inleider, met opzicht tot het benodigd aantal troepen, den omtrek van de vesting Parijs

met dien van de Stelling van Amsterdam. Ik geloof, dat ik op dit punt slechts even de aandacht van den Kolonel KOOLEMANS BELJENEN behoef te vestigen, om hem met mij te doen inzien, dat beide stellingen in karakter zoo hemelsbreed van elkander verschillen, dat men uit de benoedigde bezetting voor de eene geene enkele gevolgtrekking ten aanzien van de andere mag maken.

Het is mij niet duidelijk geworden, op grond van welke motieven de Kolonel KOOLEMANS BELJENEN mij identificeert met een fortbouwer quand même; ik meen, dat hij daarvoor noch in mijne verhandeling, noch in mijn verleden eenigen steun kan vinden. Heb ik hier van deze zelfde plaats niet in 1896 gestreden voor een deugdelijk veldleger; heb ik bij die gelegenheid niet met nadruk aanbevolen om, als de omstandigheden het maar eenigszins veroorloven, de krachtvolle verdediging van ons land zoo nabij de grenzen mogelijk te doen aanvangen; heb ik niet bij de regeling van het vraagstuk onzer levende strijdkrachten, zooveel ik vermocht, den strijd medegestreden in het belang van een goed, sterk veldleger? Of is het billijk mij als zoodanig te betitelen, waar ik in mijne verhandeling getracht heb in den breede aan te toonen, dat wij voor eene doeltreffende verdediging van onze belangen en van ons grondgebied behoeven een veldleger en een vestingstelsel?

Ten slotte moet ik uiting geven aan mijne teleurstelling, dat de inleider van heden avond mij evenmin bracht, hetgeen ik reeds aan den Kolonel BOOGAARD vroeg op den 31sten Oct. j.l., nl. eene niteenzetting van de wijze, waarop hij zich voorstelt met een leger, zooals de nieuwe legerwetten ons zullen geven, de onafhankelijkheid van het Rijk tegen overmacht te verdedigen, *wanneer men over geene duurzame versterkingen beschikt*. Want ik herhaal, wat ik toen reeds zeide: men heeft het debat met mij niet ten einde gevoerd, wanneer men niet in een uitgewerkt plan heeft aangetoond, dat dat

mogelijk is. Eerst wanneer men dat heeft gedaan, zal stelsel tegenover stelsel staan en zal men, volkomen toegerust, kunnen oordeelen. En dan bestaat er bij *mij* geen twijfel, aan welk stelsel men de voorkeur geven zal, want meer dan ooit staat voor mij vast de noodzakelijkheid van de *harmonische* ontwikkeling van leger en vestingstelsel, ja zelfs zoo vast, dat, al ontvielen mij de talloze medestanders, die thans met mij eenstemmig denken, ik de woorden van Victor Hugo tot de mijne zou maken, waar hij zegt : »Et s'il n'en reste qu'un, je serai celui-là”.

De VOORZITTER. Alvorens aan andere leden het woord te geven, moet ik even antwoorden op de critiek, door den heer POP op de handelingen van het bestuur uitgeoefend. Eene dergelijke critiek kan nuttig zijn, al ware het alleen om het bestuur te leeren, dat het tegenover de leden ook *te* welwillend kan zijn. Dit zou zeer zeker het geval wezen, wanneer de heer POP uit de omstandigheid, dat hem vóór den 31en October door tusschenkomst van het bestuur werd ter hand gesteld de door den inleider van dien avond te houden rede \pm mocht affeiden, dat deze handelwijze noodwendig steeds zou moeten worden gevolgd of zelfs aanbevelenswaardig zou zijn. Het debat werd onmogelijk, het zou alle leven, frischheid en kleur verliezen, indien de sprekers telkens van te voren aan elkander hadden mede te deelen wat zij van plan zijn te zeggen. Wie een inleidend stuk schrijft als de heer POP — en zulks zeer ten genoegen van zijne medeleden — deed, weet, dat hij geroepen wordt dat stuk te verdedigen. Ware de heer KOOLEMANS BEYNEN niet verhinderd geweest op 31 October tegenwoordig te zijn, dan had de heer POP hem ook dien avond terstond moeten beantwoorden.

Maar bovendien, de heer POP doet zich zelve onrecht, wanneer hij het doet voorkomen alsof hij alleen na min of meer langdurige voorbereiding geschikt is zijne tegenstanders te weerstaan. Ik weet niet hoe het anders is gegaan, maar ik heb althans hoegenaamd geen indruk gekregen van het indécence van zijne figuur, veel minder van vivisectie.

Wat het tweede punt betreft, het doet mij leed, dat de heer POP dit ter sprake heeft gebracht in eene vergadering, waar de VOORZITTER onzer vereeniging niet tegenwoordig kon zijn. Maar ook zonder raadpleging met mijne medeleden in het bestuur, durf ik hem toch de verzekering geven, dat op zijne wenschen in het vervolg zal worden gelet.

Wie van de leden verlangt thans het woord?

Wanneer niemand het woord verlangt, dan waag ik het eene enkele kleine opmerking te maken — eene echte leeken-opmerking. Wij geven sedert vele jaren nu eens grootere dan weder kleinere sommen uit voor de Stelling van Amsterdam — met elkander een zeer respectabel bedrag; maar tot afbouwen komt het niet. — Ik zou den heer KOOLEMANS BEIJNEN met bescheidenheid willen vragen of hij dit niet noemt eene zeer dure, oneconomische wijze van werken. Wij bouwen jaren lang aan een huis, doch kunnen er nog steeds niet behoorlijk in wonen. In al dien tijd zijn de kapitalen er tot dusver aanbesteed, vrij wel renteloos.

Men zal mij waarschijnlijk toevoegen, dat het beeld niet geheel juist is, daar wij immers die Stelling van Amsterdam ook thans kunnen gebruiken gelijk zij is, wanneer het noodig wordt, zij het op min of meer gebrekkige wijze. Maar dit aannemende, dan blijft toch de vraag over of het nut der Stelling voor onze verdediging niet op veel meer dan proportioneele wijze zou toenemen, indien daaraan op korten termijn, laat ik zeggen nog 10 à 12 millioen gulden werd besteed?

De heer KOOLEMANS BEIJNEN. Mijneheer de Voorzitter! Ik kan wel zeggen, dat ik geheel instem met uwe meening aangaande de wijze, waarop de heer POP zoo even heeft gesproken. Uit zijn antwoord toch is gebleken, dat hij geheel gereed was, om op alle punten, door mij aangehaald, dadelijk te antwoorden, en ik mag er gerust bijvoegen: goed te antwoorden. Doch overtuigd, dat ik ongelijk had, heeft hij mij niet. Ik moet zelfs zeggen, dat ik eigenlijk omtrent de hoofdzaak niets heb gehoord.

Over de urgentie der herziening van de vestingwet 1) heb ik ten minste niet veel gehoord; daarentegen wel over de noodzakelijkheid van het behoud der Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

Wel heeft de heer Pop verklaard, dat wij in de vestingwet eene basis hebben voor ons *verdedigingsstelsel*; maar dit is juist, wat ik totaal ontken. De vestingwet was geene opbouwende, maar eene sloopingswet; zij decreteerde alleen: daar en daar zal niet worden gebouwd; de liniën, in de vestingwet gehandhaafd, waren er reeds; en niemand dacht er aan, die te slechten.

Ik heb getracht aan te toonen, dat sedert het tot stand komen der vestingwet de kosten voor de doode weermiddelen onevenredig zijn gestegen, zonder dat men kan zeggen, dat de zaak nu in orde is.

De bedoeling der vestingwet was, om de doode weermiddelen betrekkelijk spoedig in orde te brengen. En als men nu vraagt: zijn ze nu in orde, dan moet het antwoord daarop zijn: neen, want elk jaar wordt er steeds op nieuw geld uitgegeven, en nimmer komt men klaar.

Als bewijs daarvoor zij o. a. aangevoerd, dat in het Januari-nummer van 1902 van *De Militaire Spectator* de driestar (eene doorzichtige onderteekening) den eischt stelt, dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie weder moet opgemaakt worden naar de eischen van den tijd. Dat is het juist, waar ik in hoofdzaak tegen opkom, nl., dat men steeds geld voor de doode weermiddelen blijft uitgeven, maar nimmer gereed komt, zooals Knoop in 1870 heeft voorspeld; terwijl aan de levende strijdkrachten niet de zorg is besteed, die zij noodig hebben.

Nu is de schuld van die onvoldoende zorg voor het leger zeker niet enkel aan de vestingen te wijten, en ik weet zeer goed, dat daartoe ook andere redenen hebben medegewerkt. Maar de doode weermiddelen zijn en blijven toch hoogstens

1) Naar ik meen heeft deze hier door mij gebezigde uitdrukking eenig misverstand in het debat gebracht, en zou mijne bedoeling beter weergegeven zijn in de woorden: „Over de noodzakelijkheid van het behoud van de vestingwet.”

een accessoir van het leger, nl. om het te dekken; en wanneer men de gelden, daaraan besteed, voor de hoofdzak, het leger, had uitgegeven, dan zouden we, wat onze verdedigbaarheid betref, verder zijn.

Aan de uitgaven voor de defensie is natuurlijk eene grens; men kan die niet maar steeds opvoeren; en wat binnen die grens aan het eene wordt besteed, kan niet voor het andere gebezigd worden. Waar nu onze levende strijdkrachten nog lang niet in orde zijn en aan de doode reeds 60 millioen zijn besteed en men nu eigenlijk weder van voren af aan kan beginnen — daar geloof ik, dat wij werkelijk op den verkeerden weg zijn, als we daarmee voortgaan.

Nu acht de heer POP in zijn systeem voor ons land noodzakelijk eene soort van harmonische evenredigheid tusschen vloot, leger en doode strijdkrachten.

Maar, ik vraag: zijn wij dan zulk eene bijzondere natie, dat voor ons noodig is, wat voor andere natiën niet noodig wordt geoordeeld, om dat op zoo'n kostbare wijze te doen? Heeft België wat voor ons door den heer POP wordt verlangd? In 1859 zijn daar de grensvestingen geslecht en werd Antwerpen tot een centraal reduit gemaakt. Later is men overgegaan tot het versterken der Maaslinie en werden Luik en Namen met forten omringd. Doch men heeft er daar niet aan gedacht, een gedeelte van het land met vestingwerken af te sluiten.

De hoofdgedachte voor de verdediging van België is, dat het leger het land moet verdedigen en dat de reduitstelling alleen moet dienen, wanneer het leger zich niet langer daarbuiten kan handhaven. Dan moet het op het reduit terugtrekken, om van daaruit, misschien versterkt, weder op te treden.

Denemarken verkeert met zijne eilanden in een bijzonderen toestand; maar in geen enkel der andere kleine staten, b. v. de nieuwe Balkan-staten heeft men zoo'n afsluitingssysteem aangenomen.

Dat systeem van afsluiting door vestingen is nog steeds de nawerking van het stelsel van VAUBAN, waarop men overal is teruggekomen.

Hoe zullen wij ons tegen overmacht verdedigen, vraagt de heer POP. Diezelfde vraag is indertijd ook door den tegenwoordigen generaal KRAYENHOFF gedaan; maar daarop is geen antwoord te geven; men gebruikt het leger, in verband met het terrein en de omstandigheden. En of nu al die forten grooteren waarborg geven dan een goed uitgerust, goed geoefend leger, blijf ik ten zeerste betwijfelen; te meer nu ons is medegedeeld, dat de toestand daarvan, in verband met 's vijands aanvalsmiddelen, van dien aard is geworden, dat ze binnen korten tijd kunnen verpletterd worden.

Dan mag toch terecht gevraagd worden: zijn die forten die groote uitgaven waard en doen we niet beter, die aan het leger te besteden? Onze stevige Hollandsche jongens verouderen niet, of beter: elk jaar komen er van zelf nieuwe, frissche krachten.

Men vertrouwt op de groote kracht, die de inundatiën aan de verdediging zullen bijzetten. Maar wat zal het geven, wanneer de vijand ons in den winter aanvalt? Men zal dan beproeven de inundatiën open te houden. Maar of dit zal gelukken, is nog de groote vraag. Bovendien, wanneer de vijand van den zeekant komt opzetten, zal de geheele Nieuwe Hollandsche Waterlinie ons zeer weinig baten. Een goed leger daarentegen blijft onder alle omstandigheden zijne waarde behouden.

En daarom blijf ik er bij: wanneer wij in plaats van gedurende 28 jaren jaarlijks gemiddeld 16 ton uit te geven voor vestingwerken, een groot deel daarvan zouden hebben besteed voor de levende strijdkrachten, dan zouden we in weerbaarheid hooger staan.

Nu weten wij zeker niet vooruit, wat in oorlogstijd kan of zal gebeuren; en het groote gevaar, dat ik dan ook in het behoud van de vestingwet zie, is, behalve de groote kosten, de vrij algemeen gehuldigde meening: daar en daar moet het land verdedigd worden.

Zeker, als eene groote overmacht ons verpletteren wil, dan zullen wij daartegen weinig kunnen doen; als Duitschland ons met 18 legerkorpsen wil overvallen en wij tegelijk van

den zeekant worden bestookt, dan zal er zeker weinig kans op overwinnen zijn. Doch ik ben de meening toegedaan, dat men dit schrikbeeld van zulk eene groote overmacht wat al te hoog laat gelden.

↓ Wanneer wij in een oorlog gewikkeld zullen worden, dan zal dit bijna zeker zijn in het geval van een groot Europeesch conflict, en in dat geval hebben wij die ontzettende overmacht niet te duchten; want een groot deel der strijdkrachten van den tegenstander zal dan wel op een ander operatietooneel werkzaam moeten zijn. Willen we dan met kracht kunnen optreden — misschien in verbinding met een bondgenoot — dan hebben we aan een goed leger meer dan aan al onze vestingwerken.

Ik meen dan ook mijne stelling te kunnen blijven handhaven, dat de vestingen niet moeten staan boven of naast, maar wel achter het leger. Ik blijf wenschen, dat de gelden, die den minister van Oorlog bij de jaarlijksche begrotingen worden toegestaan, vooral besteed worden voor het leger, omdat dit de hoofdfactor is, waarmede oorlog moet worden gevoerd. Zeker moet het leger hier en daar steunpunten vinden, maar deze moeten geene hoofdzaak zijn. En nu zooveel noodig zal zijn, om de levende strijdkrachten in orde te brengen, moeten de uitgaven voor de vestingen tot een minimum worden teruggebracht.

En wanneer nu de heer POP zegt: aan de vestingen is maar ongeveer $\frac{1}{10}$ van het jaarlijksch budget uitgegeven, dan mag dit weinig schijnen; maar men vergete niet, dat vestingen niet behoeven te eten, dat zij niet verplaatst kunnen worden, dat daarvoor niet al die verschillende uitgaven noodig zijn, die de levende strijdkrachten eischen; zoodat men beide zaken op die wijze niet op eene lijn kan stellen.

Voor mij is en blijft de hoofdvraag deze: zijn de levende strijdkrachten in orde? En het antwoord daarop kan niet anders zijn dan: neen! Welnu, laat men die dan eerst in orde maken.

Hierbij komt nog, dat wanneer men een bepaald punt wil

vasthouden, men zich dan moet afvragen: hoeveel troepen kan ik daarvoor van het leger afzonderen; en daarnaar moet men de aan te leggen versterkingen regelen. Maar men moet niet zeggen: die en die punten moeten beschermd worden, dus daar begin ik vast forten en vestingen te bouwen; want op die wijze wordt het leger te veel verzwakt.

Wat de IJsselverdediging betreft, die heeft vroeger in de beschouwingen over onze wijze van oorlogvoering eene groote rol gespeeld. In 1863 geloofde de ROO VAN ALDERWERELT nog aan de mogelijkheid van de verdediging dier rivier. Later werd het leger daartoe te klein gecoörded, en men achtte de kosten te groot, om daaraan uitbreiding te kunnen geven. Nu, na den Transvaal-oorlog heeft de Regeering de kans schoon gezien om voor het leger de zoo lang gewenschte uitbreiding te verkrijgen. Of men dit zou verkregen hebben, wanneer die oorlog niet was uitgebroken en daardoor niet alle gemoederen in meer oorlogzuchtige stemming waren gebracht, blijft eene open vraag. Had men intusschen in de afgelopen 28 jaren het $\frac{1}{16}$ jaarlijks voor de vestingen besteed, voor het leger aangewend, dan had dit al vroeger eene grootere sterkte kunnen hebben, en dan zouden we nu reeds in een beteren toestand verkeeren. Ik erken gaarne, dat dit niet wiskundig is te bewijzen; maar het is mijne vaste overtuiging.

Wat de quaestie van het stellen der inundatiën betreft, heeft de heer POP, evenals de heer SNIJDERS, vooropgezet, dat men dit in een minimum van tijd moet kunnen doen, en dat daarom alles behoorlijk voorbereid moet zijn.

Ik wil dit gedeeltelijk toegeven, maar ik acht het toch niet noodig, dat in oorlogstijd die inundatiën reeds dadelijk alle gesteld moeten worden. Als het noodig is, kan men daartoe overgaan: en juist een goed leger kan oorzaak zijn, dat men dien grooten schadepost misschien niet op de rekening krijgt.

De heer POP heeft ook gewezen op de omstandigheid, dat in Duitschland de diensttijd van 3 jaren tot 2 jaren is beperkt. Maar waarom? Omdat de toeneming der bevolking en daarmee de aangroeiing der legersterkte dit noodzakelijk maakte, maar

geenszins omdat men meer geld voor de vestingen wilde besteden. Wat ten slotte de vraag betreft, door den Voorzitter gedaan, ik zou daarop nit een economisch standpunt niet dadelijk een juist antwoord kunnen geven. Misschien zou het volgen van den door hem bedoelden weg juist zijn, indien men zeker wist, dat men met eene bepaalde som van de zaak af was. Doch de ondervinding heeft doen zien, dat dit niet het geval kan zijn. Korten tijd, nadat vestingen en forten gereed zijn, hoort men al van voorzieningen tengevolge van nieuwe uitvindingen, meestal op artilleristisch gebied. En zoolang dit zoo blijft, en men blijft bouwen, schijnt het mij beter toe, dat men dit langzaam en geloidelijk doet, rekening houdende met de nieuwe uitvindingen. Werkt men in korten tijd alles af, dan zou dit alles wel eens te spoedig verouderd kunnen zijn.

Doch wat hiervan zij, ik blijf van oordeel, dat, wil men den grootst mogelijken waarborg hebben voor het behoud van onze onafhankelijkheid, men dan in de eerste plaats moet zorgen, dat onze levende strijdkrachten zoo goed mogelijk in orde zijn. En is er dan nog geld over, laat men dan denken aan de vestingen en forten.

De heer W. F. POP. Mijnheer de Voorzitter. Ik wil nog slechts enkele woorden toevoegen, aan hetgeen ik zoo even gesproken heb, omdat eene bredere niteenzetting alleen zou leiden tot een persoonlijk debat tusschen den Kolonel KOOLEMANS BELJEN en mij, zonder voor de zaak zelve nut op te leveren. Want, waar ik eenige oogenblikken geleden het woord gevoerd heb, had ik — dit zal u duidelijk zijn — daarmede geene andere bedoeling dan om, naar aanleiding van de gemaakte opmerkingen, mijn standpunt, voor zoover noodig, nader te motiveeren. Dat ik er niet in slagen zou den geachten inleider in weinige oogenblikken terug te brengen van eene meening, welke hij sedert jaren voorstaat, heb ik maar al te goed begrepen en heb ik ook niet eenmaal beproefd.

De Kolonel KOOLEMANS BELJEN beklagt zich, dat ik in mijne repliek niet over de urgentie van de herziening der Vestingwet gesproken heb. Die opmerking, Mijnheer de Voor-

zitter, heeft mij inderdaad een glimlach afgedwongen, want waar ik juist betoogd had, dat die herziening door mij niet urgent geacht werd, lag het toch niet op mijn weg om *daarover* nog te spreken.

Wat, volgens den geachten inleider, de bedoeling van de Vestingwet is geweest, wordt mij steeds minder duidelijk, want waar ik nu eens hoor zeggen, dat zij de wet der sloopers is, verneem ik een ander maal, dat zij had te zorgen, dat het vestingstelsel in orde kwam. Ik wil daarover ook niet redetwisten, want uit de geschiedenis der Wet heb ik zelf trachten aan te toonen, dat dezen het eene, genen het andere wilden; dit is echter zeker, dat de grondgedachte, die bij het ontwerpen dezer Wet op den voorgrond stond, was eene regeling te treffen, waardoor eene vaste basis verkregen werd voor de inrichting van ons vestingstelsel.

Spr.'s gezegde, dat het Vestingstelsel niet in orde komt, geldt evenzeer van de levende strijdkrachten. Zoolang de wetenschap aan de oplossing van militaire vraagstukken wordt dienstbaar gemaakt, zal men voortdurend de noodzakelijkheid van wijziging en verbetering van het bestaande gevoelen. Ik behoef slechts met één woord de aandacht te vestigen op alles, wat sinds 1870 in de Europeesche legers is gewijzigd en verbeterd, om de overtuiging van de juistheid van deze meening te vestigen.

En wanneer nu de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN, als bewijs voor de groote geldsommen, aan den fortbouw besteed, aanvoert, dat deze zoo goed in orde gemaakt zijn, dat zelfs geen olie- en azijnstel aan de uitrusting ontbreekt, dan geloof ik, dat ook hier overdreven wordt, want het leger beschikte reeds sedert geruimen tijd in zijne officiers-cantines over de zelfde of soortgelijke voorwerpen en toch was dat leger niet in orde.

Op de vraag, waarom juist bij *ons* leger en vestingstelsel bij de verdediging tegen overmacht moeten samenwerken, en waarom voor ons afsluiting van een zoo groot deel van het grondgebied, als de Vesting Holland omsluit, noodig is, antwoord ik in de eerste plaats, omdat wij eene kleine natie zijn, die tegen

overmacht steun in den bodem en in de hulpmiddelen der techniek moeten zoeken, en in de tweede plaats, omdat de gesteldheid van *onzen* bodem ons veroorlooft te doen, wat elders, in hoogere terreinen, niet uitvoerbaar zou zijn. Ik houd mij overtuigd, dat België niets liever zou willen dan een grondgebied van zoo groote uitgebreidheid als de Vesting Holland in zijne reductie-stelling tegen overmacht te kunnen verdedigen en dit ook stellig zou doen, indien de gesteldheid van den bodem daar-tegen geen beletsel was. Dat men trouwens in België niet opziet tegen het besteden van de voor duurzame versterkingen benodigde gelden, kunnen Antwerpen en de Maas-liniegetuigen.

Naar aanleiding van de omstandigheid, dat de geachte inleider ten tweeden male is teruggekomen op de door den Majoor SNIJDERS erkende mogelijkheid, dat forten door het vijandelijk vuur verpletterd kunnen worden, wil ik nog even trachten de bedoeling van den Majoor SNIJDERS ten aanzien van dit punt duidelijk te maken. Wanneer bij den aanvalier de ernstige wil voorziet om een bepaald fort — en voornamelijk een der niet tegen het vuur met zware brisantgranaten bestand zijnde — door vuur te verpletteren; wanneer hij over de daartoe noodige aanvalsmiddelen beschikt en deze alle tegen dat fort concentreert, dan zal hij zijn doel kunnen bereiken. Maar al wordt in de verdedigingslinie één, ja, zelfs meer dan een fort door vuur verpletterd, dan kan, bij oordeelkundige organisatie van de verdediging, de stelling ook in dat ongunstige geval nog met kans op goeden uitslag verder verdedigd worden. En zijn het nu alleen de duurzame versterkingen, die door overmacht verpletterd kunnen worden? Leert de krijgsgeschiedenis ons niet telkens en telkens, dat de legers het zelfde lot kunnen ondergaan? Werd niet het Hannoveraansche leger bij Langensalza verpletterd?

Ook moet ik met een enkel woord opkomen tegen de mij toegedichte meening, dat verdediging alleen in duurzame verdedigingsstellingen mogelijk zou zijn. Ik heb er nimmer aan gedacht dit te beweren, omdat ik zelf wil, dat het leger zoo lang mogelijk in het open veld zal optreden en in de

gevallen, dat dit verdedigend moet geschieden, het de beste *veldstelling* zal moeten innemen, welke het ter bereiking van zijn doel kan vinden. Maar dit belet niet, dat de weerstand in zulk eene veldstelling tot enkele dagen beperkt zal worden, waar die in duurzaam versterkte stellingen weken en maanden kan duren.

Mijne vraag naar een uitgewerkt stelsel van verdediging beantwoordt de Kolonel KOOLEMANS BEIJNEN met de opmerking, dat hij het bewijs niet leveren kan, dat wij ons met goeden uitslag zullen kunnen verdedigen, wanneer Duitschland bijv. met al zijne legerkorpsen den strijd tegen ons mocht aanbinden. Nu acht ik dit zóó onwaarschijnlijk, dat ik een dergelijk bewijs niet zou willen vragen. Maar gesteld, wij hebben een veldleger ter sterkte van \pm 3 legerkorpsen en de ons bedreigende aanvaller stelt hier bijv. 6 legerkorpsen tegenover, dan moet toch, als het mij nog altijd onbekende stelsel van verdediging zonder duurzame versterkingen goed is, ook aangetoond kunnen worden, op welke wijze men in dat geval den oorlog denkt te *voeren*. Dat betoog nu wacht ik nog altijd. En zoolang het mij niet geleverd wordt, blijf ik bij mijne vaste overtuiging, dat in zulk een of een analoog geval alleen een leger en een vestingstelsel ons voor den ondergang zullen kunnen behoeden.

De heer KOOLEMANS BEIJNEN. Nog slechts twee woorden. Mijne bewering is alleen deze, dat wij niet zooveel geld moeten besteden voor duurzame versterkingen. Wel deel ik het gevoelen, dat op ons terrein versterkingen ons in oorlogstijd van groot nut kunnen zijn; doch waar we duurzame versterkingen missen, zal daarin door tijdelijke of veldwerken dikwijls zeer voldoende kunnen worden voorzien. Maar vóór en boven alles moet er zijn een goed geoefend en voldoende sterk leger. Daarvoor moet in de eerste plaats het geld besteed worden.

De VOORZITTER: Indien niemand meer het woord verlangt, heb ik op het einde van dezen avond vooreerst den heer

KOOLEMANS BELJEN in hoogere mate nog dan zoo even dank te zeggen, dat hij bereid is geweest hierheen te komen, ten einde met zoo groote welsprekendheid de denkbeelden, die hem in 's lands belang lief zijn, nog eens te verdedigen. En verder den heer POP, die met gelijk doel, in zijne stellingen met kracht en groot zelfvertrouwen als geharnast ridder heeft stand gehouden. Wij zijn getuigen geweest van een zeer interessant duel in woorden, uit een wetenschappelijk oogpunt van uitnemende beteekenis.

Waar het mij toeschijnt, dat de heeren ten slotte iets minder ver van elkander staan dan zij wellicht zelve vermoeden, meen ik te mogen constateeren, dat voor eene juiste beoordeeling van het onderwerp in quaestie deze vergadering, in verband met die van 31 October, vruchtbaar is geweest; dat onze Vereeniging er roem op mag dragen een zoo gewichtig vraagstuk op zoo degelijke wijze te hebben behandeld. Ik vertrouw, dat zelfs de heer POP verzoend zal zijn met deze nieuwe samenkomst.

En hiermede sluit ik de vergadering.

Nota van den heer C. J. Snijders. 1)

Velen van hen, die zich tegen belangrijke uitgaven voor het vestingstelsel verzetten, zijn geene principieele tegenstanders van goede permanente verdedigingsliniën, maar naar hunne meening zijn de geldmiddelen des Rijks en de draagkracht van ons volk ontoereikend om gelijktijdig een deugdelijk en talrijk leger, eene voldoende zeemacht en een uitgebreid vestingstelsel te kunnen organiseeren en onderhouden.

Laat ik een oogenblik in 't midden laten, of deze meening juist is. Het leger en zijne mobiele bewapening, de vloot met hare bemanning en het vestingstelsel met zijne personeele en materieele strijdmiddelen vormen te zamen het georganiseerde verdedigingsstelsel des lands. Door hunne onderlinge samenwerking alleen is het mogelijk een verdedigingsoorlog tegen overmacht met goed gevolg te voeren en *langdurig te rekken*. Nu mogen de factoren, waardoor die samenwerking verkregen wordt, niet alle gelijkwaardig zijn, er bestaat niettemin tusschen hen een innig verband, dat niet kan worden verbroken, zonder de uitkomst in de waagschaal te stellen. Het gaat niet aan, willekeurig een dier factoren uit te schakelen, onder voorwendsel, dat de financieele krachten des lands niet zouden toelaten de kosten daarvan te dragen. De Minister van Oorlog heeft het nog onlangs zeer juist en krachtig uitgedrukt, 2) dat de verzekering onzer onafhankelijkheid *de eerste eisch* der Regeering behoort te zijn. Aan dien eisch is niet voldaan, indien een onderdeel van ons weerstelsel, dat *onmisbaar* is, eenvoudig achterwege gelaten of verwaarloosd wordt, *omdat het geld kost*. Onze toekomstige vijand zal niet vragen, of wij voor onze verdediging genoeg hebben betaald, maar hij zal

1) In concept gereed gemaakt vóór de vergadering van 19 December 1902.

2) Memorie van Antwoord Ontwerp-Oorlogsbegrooting 1903.

onderzoeken, of zij **deugdelijk is**; en men kan er bij voorbaat op rekenen, dat daarbij — wanneer eenmaal onze onafhankelijkheid ernstig wordt bedreigd — de hoogste maatstaf zal worden aangelegd. De toestand van 's Lands geldmiddelen kan tijdelijk grenzen stellen aan hetgeen binnen bepaalden tijd ten bate der defensie practisch kan worden tot stand gebracht; maar dit mag geene reden zijn om de krijgskundige grondbeginselen, waarnaar het strategisch vraagstuk der landsverdediging behoort te worden opgelost, te misvormen en zoodanig te verwringen, dat zij passen in het enge kader, hetwelk door de ondersteelde beperkte geldmiddelen wordt afgebakend.

Tegen het zoo even geschetste standpunt, dat de schatkist niet zou toelaten alle noodige onderdeelen van het verdedigingsstelsel tot hun recht te doen komen en dat daarom aan het vestingstelsel, als het minst noodige, geen geld behoort te worden besteed, hetwelk aan de andere onderdeelen zou worden onttrokken, zijn bovendien ernstige bezwaren in te brengen.

Vooreerst is de vraag, hoeveel de staat voor zijne defensie in verband met de overige eischen en behoeften van 's Lands huishouding betalen kan en mag, zeker niet door ons — militairen — zoo maar eventjes uit te maken. Het is een ingewikkeld administratief en staathuishoudkundig vraagstuk, verband houdende met de bronnen van welvaart en de draagkracht des volks en met tal van factoren van economischen en staatsrechtelijken aard, die slechts weinigen in hun vollen omvang vermogen te overzien en te beoordeelen; een vraagstuk, dat ook niet in constanten zin is op te lossen, maar samenhangt met dikwerf wisselende omstandigheden. Het is wel wat gewaagd van uit ons beperkt gezichtskringetje zulk een vraagstuk met eenige vage beweringen en algemeene bewoordingen door te hakken en daarbij voetstoots een deel van onze krijgskundige overtuiging te laten glippen, die ons zegt, dat *voor elk land — maar bovenal voor een klein land — een goed vestingstelsel onmisbaar is.*

Ten tweede is het nog geenszins gebleken, dat onze schatkist niet zou toelaten, naast een goed en krachtig leger en eene

voldoende vloot, ook een deugdelijk vestingstelsel te bezitten.

Wel wordt er ach en wee geroepen over de gestadige klimming der oorlogsbegrotingen in de laatste dertig jaren. Maar dergelijke jammerklachten verheffen zich regelmatig bij alle voorgestelde maatregelen, die geld kosten: bij sociale hervormingen, onderwijszaken, openbare werken, leerplicht en wat dies meer zij. Men verlieze niet uit het oog, dat het niet alleen de oorlogsbegroting is, die gestegen is, maar evenzeer de andere staatsuitgaven; en vooral niet minder: 's Lands middelen. De toenemende draagkracht des volks wettigt volkomen eene geleidelijke klimming ook van dat deel der staatsuitgaven, dat voor 's Lands defensie wordt bestemd; en niet-tegenstaande het gejammer hierover verkeert onze schatkist, blijkens de jaarlijksche »miljoenenspeech», geenszins in ongunstigen toestand. 's Lands inkomsten gaan geregeld flink vooruit; de belastingen zijn hier te lande niet hooger dan elders; de welvaart gemiddeld groter dan in vele andere landen. Een land, dat ondanks zijne hooge oorlogsbegrotingen en steeds klimmende uitgaven op elk gebied, jaarlijks aanzienlijke openbare werken kan bestrijden *uit de gewone middelen*, behoeft zich niets te onzeggen van hetgeen voor de voldoening aan den »eersten eisch der Regeering» noodzakelijk is.

In de derde plaats ligt het allerminst op den weg van ons, officieren, om den beweerden ontoereikenden toestand van 's Lands geldmiddelen op den voorgrond te plaatsen en ons op dien grond al bij voorbaat met halve maatregelen voor de defensie tevreden te verklaren. Wij kunnen die overmatige bezorgdheid voor het financieele evenwicht gerust overlaten aan de partij in den lande en in de Kamers, die zich tegen *alle* oorlogsuitgaven verzet.

De ervaring leert gelukkig, dat de meerderheid der Volksvertegenwoordiging in den regel bereid is *het noodzakelijke* voor de landsverdediging toe te staan; dat hare oppositie in de Kamers minder gericht is tegen het bedrag der oorlogsuitgaven, dan tegen stelselloosheid, onvoldoende voorbereiding, veranderlijkheid en verspilling. Eene Regeering, die weet wat

zij wil, die zich bepaalt tot het strikt noodige en die hare voorstellen met grondige kennis, overtuiging en consequentie weet toe te lichten en te verdedigen, vindt altijd den steun der meerderheid.

Maar men verzwakt het standpunt der Regeering op betrouwenswaardige wijze, wanneer men het gebouw, dat zij met moeite tracht op te trekken, achter haren rug weder afbreekt, onder voorwendsel, dat het te duur zal worden. Men voegt zich zoodoende — zij het dan ook onwillens — aan de zijde der sloopers, die alle negatieve lenzen, in 't bijzonder als zij van vakmannen uitgaan, met gretigheid aangrijpen als een welkom wapen tot bestrijding van alle defensie-uitgaven.

Welk bedrag op een gegeven tijdstip of in eene zekere reeks van jaren ten behoeve der defensie kan worden besteed, is een vraagstuk van practische financieele politiek, dat niets gemeen heeft met de vraag, welke middelen uit een krijgskundig oogpunt noodig zijn om den goeden uitslag der landsdefensie te verzekeren. Uitgaven ten dienste van het vestingstelsel van het oorlogsbudget uit te sluiten, zou alleen gewettigd zijn, indien die uitsluiting op krijgskundige gronden kon worden gemotiveerd. Waar dit niet mogelijk is, zou die uitsluiting even dwaas en even noodlottig zijn, als het aanschaffen van geschut, waarbij men ter besparing van kosten de munitie achterwege laat, of het organiseren eener krijgsmacht, aan welke men de beste, maar dure wapenen onthoudt.

De vraag is dus alleen: is een deugdelijk vestingstelsel voor onze landsverdediging noodig? Ik zou ter beantwoording dezer vraag kunnen wijzen op *alle* andere landen, die een georganiseerd verdedigingsstelsel bezitten en van welke geen enkel zijne vestingen meent te kunnen missen. Ik zou in 't bijzonder kunnen wijzen op kleine landen, als België, Denemarken, Zwitserland, Roemenië, waar men aan het scheppen van een krachtig vestingstelsel het hoogste gewicht heeft gehecht. Maar men wil bij ons geene copie van het buitenland; men wil *nationaal* blijven, op gevaar af van een unicum te zijn.

Welnu, de omstandigheden, waaronder onze nationale verdediging zal moeten worden gevoerd, zijn van dien aard, dat er zelfs bij vervulling van de stoutste illusiën omtrent de sterkte en organisatie van ons toekomstig leger, nooit oftentimes aan kan worden gedacht eene verdediging à outrance tegen een overmachtig rijk te voeren zonder den steun onzer verdedigingsliniën. Al werd van stonde af aan geen cent meer aan vestingwerken besteed en alles, wat de offervaardigheid der natie ten behoeve der landsverdediging zal gelieven af te zonderen, ter verhooging van de sterkte en innerlijke waarde van het leger aangewend; al werd geen man meer voor de bezetting van vestingen aan ons leger onttrokken, dan zullen toch op onze krijgsmacht en haar operatief vermogen altijd drie ongunstige factoren blijven werken, die nimmer kunnen worden weggecijferd:

1. *hare geringe getalsterkte*, noodwendig gevolg van ons beperkt bevolkingsgetal, zoodat wij in een oorlog met eene groote mogendheid of met eene coalitie van mogendheden onvermijdelijk tegenover belangrijke overmacht zullen staan;

2. *haar minderwaardig gehalte*; de wanverhouding, die ten opzichte van geoeffendheid, tucht en gehardheid reeds bestoud tusschen onze troepen en die der ons omringende militaire mogendheden, is bedenkelijk toegenomen sedert ons leger -- voor een groot deel juist door den aandrang van velen, die van vestingbouw niets willen weten -- met een zoogenaamden »korten» en deels met een nogmaals »verkorten» oefeningstijd is begiftigd. En nu de lens der »volksweerbaarheid» meer en meer ingang vindt, kan men met zekerheid voorspellen, dat wij te dezen opzichte in de toekomst nimmer meer tot gunstiger toestanden zullen komen, integendeel steeds meer tot een »allerkortsten» oefeningsduur zullen naderen. Daarmede is het dan ten eeuwigen dage onafwendbaar, dat wij bij eene ernstige bedreiging onzer onafhankelijkheid, met vluchtig geoeffende jonge troepen, voor een groot deel geëncadreerd met militie- en reservekader van twijfelachtig gehalte, zonder ervaring of routine, en met reserve-formatiën, wier oppervlakkige militaire

vorming door onvoldoende herhalingsoefeningen niet is onderhouden, zullen moeten strijden tegen een langdurig, grondig en intensief geoefend en streng godisciplinced leger, dat zelfs bij gelijke getalsterkte door zijne zooveel hoogere militairo waarde en manocuvreervaardigheid het onze verre zou overtreffen;

3. *de geringe uitgestrektheid van ons land als operatielooneel*, in 't bijzonder zijne geringe diepte in oost-westelijke en west-oostelijke richting, waardoor onze vrijheid van beweging beperkt, het uitwijken voor overmacht onmogelijk gemaakt wordt, terwijl in geval van een gedwongen terugtocht de geringe lengte onzer operatielijn ons het onttrekken aan de vervolging en het verkrijgen van een voldoende voorsprong om ons op nieuw tot tegenweer te kunnen inrichten, in de hoogste mate zal bemoeilijken, zoo niet beletten.

Nu moge men zich onze toekomstige legerinrichting, binnen de hier gegeven grenzen, denken, zooals men wil, de drie genoemde factoren blijven onvermijdelijk daarop drukken. Onder zulke omstandigheden onze geheele krijgsmacht in een open veldslag tegen overmacht te wagen, zou mogen heeten alles op één kaart zetten en — bijna zeker — verliezen. Wij kunnen, zoolang de vijand niet overmachtig optreedt, trachten hem tegen te houden en te verslaan; wij kunnen beproeven het zeer moeilijke strategisch vraagstuk op te lossen om zijne gescheiden afdeelingen beurtelings met overmacht aan te tasten en te vernietigen 1). Maar wij kunnen er niet op rekenen, dat ons altijd zulke gunstige kansen tegenover 's vijands overmacht zullen worden geboden en dat ons alles gelukken zal. Er zal een oogenblik komen, dat wij — geslagen

1) De krijgsgeschiedenis leert, dat juist deze operatie door den steun van vestingen in hooge mate wordt bevorderd, ja, dat die steun daarvoor eigenlijk onmisbaar is. Zie omtrent het gebruik van den Lombardischen vestingvierhoek Verona—Legnano—Mantua—Peschiera bij de operatiën van 1848, 1859 en 1866, van den Bulgaarschen vestingvierhoek Varna—Sillistria, Roetschoek—Schoemla in 1829—29 en in 1877, en van de vestingen in het Noorden van Frankrijk bij de operatiën van Faidherbe in 1870: BRIALMONT. *La défense des états et la fortification à la fin du XIXe siècle*, bladz. 34 e. v.

of niet — terug moeten. Onze verdedigingsliniën zijn dan het eenige middel om aan dezen terugtocht een veilig eindpunt te verzekeren, onze vernietiging te voorkomen en de mogelijkheid te bewaren, eerlang weder tot het offensief over te gaan. Onze liniën verschaffen ons vrijheid van beweging, zolang we het open veld kunnen houden; zij binden 's vijands troepen in het daarop volgend stadium van den oorlog en stellen ons in staat den duur van onzen weerstand voor onbepaalden tijd te rekken.

Hoe het ons gaan zal, als men onze liniën verwaarloost, opheft of verzuimt die in bruikbaren staat te brengen en te houden? De vijand zal ons met overmacht tot den terugtocht dwingen; zijne meer geoefende en geharde troepen zullen ons op den voet achtervolgen en ons geen tijd laten om ons in vluchtig versterkte stellingen tot tegenweer in te richten; zijne grootere getalsterkte en manoeuvreervaardigheid stellen hem in staat ons van onze operatie-basis af te snijden of deze gelijktijdig met ons te bereiken en ons plat te drukken tegen de zeekust of de neutrale grenzen.

Een vestingstelsel, dat ons tegen dit vooruitzicht behoedt, kan nooit te duur zijn gekocht.

Men heeft ons »vestingmannen” of »fortenbouwers”, zooals men ons gelieft te betitelen, afgezien van eenige onwaardige verdachtmakingen, allerlei zonderlinge denkbeelden toegeschreven: men heeft ons verblind door de techniek genoemd, ontbloot van elk tactisch en strategisch inzicht; men heeft beweerde, dat wij het doode weermiddel hooger stellen dan het levende element; dat wij in fortten zelfstandige strijdmiddelen zouden zien, die het bezit van een goed en krachtig leger overbodig zouden maken. Neen, Mijne Heeren, zóó onnoozel zijn wij niet! Maar wij beschouwen een deugdelijk systeem van goed georganiseerde verdedigingsliniën als een *werktuig*, dat voor ons leger *onmisbaar* is, om onder alle omstandigheden zijne taak te kunnen vervullen; een werktuig, even noodzakelijk als eene goede bewapening van het leger, een behoorlijk treinwezen en andere materiele hulpmiddelen der landsverdediging.

En wanneer dan voor dat gewichtig onderdeel — vestingwerken met hunne bewapening en uitrusting — jaarlijks gemiddeld 2½ à 3 millioen worden besteed op een budget van 25 millioen, dan kan niet worden beweerd, dat voor het doode materieel een onevenredig deel ten koste van het levende wordt verbruikt; dan kan niet worden ontkend, dat de door die uitgaaf bereikte voordeelen: gewaarborgd te zijn tegen de onzekere kansen van den bewegingsoorlog en verzekerd te zijn van de mogelijkheid den duur van onzen weerstand aanzienlijk te kunnen verlengen — verre overtreffen de betrekkelijk onbeteekenende aanwinst aan sterkte en militaire waarde, welke zou kunnen worden verkregen door ook die som ten bate van de levende strijdkrachten te besteden.

Ons vestingstelsel moct — afgezien van enkele ondergeschikte onderdeelen — omvatten: de vesting Holland en daarbinnen de stelling van Amsterdam; eerstgenoemde, omdat zij door hare hulpbronnen de mogelijkheid scheidt den weerstand langdurig te rekken en omdat zij door hare aanleuning aan de beneden-rivieren en de Zuiderzee — waarop wij meester kunnen zijn, als wij dat willen — de gelegenheid tot eene actieve verdediging verzekert, zooals ik in de vergadering van 31 October jl. heb uiteengezet 1); de Amsterdamsche stelling als middel tot verlenging van onzen weerstand tot het uiterste, nadat de buitenfronten der vesting Holland zullen zijn doorbroken. Van dit standpunt gezien, is de Nieuwe Hollandsche Waterlinie zeker niet minder gewichtig dan de stelling van Amsterdam en het was dan ook, naar mijne meening, volstrekt niet zoo onoordeelkundig, als wel beweerd is, dat de wetgever van 1874 bij de regeling en voltooiing van ons vestingstelsel aan de afwerking der N. H. W. den voorrang toekende boven de stelling van Amsterdam.

Nu is in de vergadering van 31 October jl. door onzen Voorzitter de vraag gesteld: »of het voldoende is de Nieuwe Hollandsche Waterlinie te laten, zooals die thans is, of dat

1) Organ, IIIe Af. blz. 218 e v.

het integendeel gewenscht moet worden geacht alle aandacht aan de zwakke punten van die linie te wijden; m. a. w. of men ter verbetering van de N. H. W. met kleine middelen zou kunnen volstaan en den arbeid aan de stelling van Amsterdam dus ongestoord zou kunnen voortzetten, dan wel of met alle kracht aan die verbetering gewerkt en de arbeid aan de stelling van Amsterdam dientengevolge tijdelijk gestaakt of vertraagd zou moeten worden; een en ander in verband met onze financiën en de behoeften van de levende strijdkrachten." 1)

In antwoord op deze vraag veroorloof ik mij het volgende als mijn gevoelen uit te spreken:

De N. H. W. is naar mijne meening ook in haren tegenwoordigen toestand verdedigbaar; maar ontgezeggenlijk is hare verbetering noodig om hare verdediging zoo krachtig mogelijk te maken. De Amsterdamsche stelling is daarentegen voor een groot deel onvoltooid en ongeschikt voor eene verdediging tot het uiterste. Hare voltooiing — althans gedeeltelijk — is mijns inziens meer urgent dan de verbetering der N. H. W., ook omdat de stelling van Amsterdam — ofschoon ook zij geacht kan worden in tweede linie te liggen achter het bewaakte en verdedigde kustfront der vesting Holland — niettemin bij een aanval van de zeezijde onze hoofdverdedigingslinie vormt en in zoodanig geval de vleugeluitbreiding naar zee bestemd is eene allergewichtigste rol te vervullen.

Om deze redenen moet worden voortgegaan met aan de voltooiing der stelling van Amsterdam het grootste gedeelte te besteden van het bedrag, dat jaarlijks voor vestingbouw, geschutbewapening en munitie-uitrusting kan worden besteed; maar tevens moet vaststaan, dat de vesting Holland zal worden behouden en verbeterd en moet op bescheiden voet aan die verbetering worden voortgewerkt. Ik kom dus tot ongeveer hetzelfde advies als bij monde van den Generaal VISSER in de vergadering van 31 October jl. werd medegedeeld, 2) al

1) Orgaan, IIIe Af. bladz. 222.

2) Orgaan, IIIe Af. bladz. 207.

zou ik geene *vaste* verhouding willen bepalen tusschen de bedragen, die jaarlijks aan de beide verdedigingsliniën zullen worden besteed.

Hoe de verbetering der N. H. W. zal moeten geschieden, heb ik reeds in de vergadering onzer Vereeniging van 15 December 1893 uitvoerig uiteengezet. 1) Die verbetering zal hoofdzakelijk moeten bestaan in het moderniseeren van het verdedigingssysteem, door :

1. het geheel verwijderen van het zware geschut uit de forten en het organiseeren van den artilleriestrijd daarbuiten ;

2. het voorbereiden van de infanterie- en artillerieverdediging tegen stormenderhandsche aanvallen in de tusschenruimten der forten ;

3. het uitbreiden van het mobiele element in de artillerieverdediging (geschut op vaartuigen ; verplaatsing van geschut op rails ; mobiele houwitserbatterijen) ;

4. het verbeteren van de forten door het daarin maken van gedekte batterijen voor groot-flankement met daarbij behoorend bomvrij onderkomen en munitieberging ; overigens het inrichten van de forten uitsluitend voor verdediging door infanterie en mitrailleurs ; in een later stadium, voor zooveel noodig, het verbeteren van het overig bomvrij onderkomen ; het zal daarbij vermoedelijk mogelijk en nuttig blijken, de uitgebreidheid van meerdere zeer groote forten aanmerkelijk in te krimpen.

Voorts zal — zooals ik in de vergadering van 31 October jl. heb uiteengezet — de verdediging te water moeten worden georganiseerd en zullen actieve ondernemingen buiten de vesting Holland moeten worden voorbereid.

Mijn programma van 15 December 1893 laat de keuze open tusschen een meer of minder aan permanente verbeteringen, tusschen eene snellere of langzamere uitvoering, in verband met de beschikbare geldmiddelen ; een deel der voorgestelde maatregelen (o. a. de invoering van mobiele houwitserbatterijen) kan in verschillende andere richtingen, ook voor den veldoorlog, nut afwerpen ; een deel der te verrichten werk-

1) IIe verslag 1893—94, bladz. 100 e. v.

zaamheden zou door troepen in vreedestijd kunnen worden uitgevoerd; een ander deel der verbeteringen kan desnoods tot oorlogstijd worden uitgesteld. Er is dus alle noodige speelruimte om rekening te houden met andere noodzakelijke oorlogsuitgaven. Maar op den voorgrond moet staan, dat het behoud en de verbetering der N. H. W. een onafwijsbare eisch is en in die richting gestadig moet worden voortgewerkt.

Wat de Stelling van Amsterdam betreft, kan over de noodzakelijkheid der vleugeluitbreiding geen verschil meer bestaan. De overwegende beteekenis daarvan ligt, zooals ook de Heer W. F. POP in zijne verhandeling heeft aangetoond 1), in de verdeling der Hollandsche provinciën in twee gescheiden operatietooneelen, zoodat het gebied gehalveerd wordt, dat voor een vijand open ligt bij eene landing in Noord- of in Zuid-Holland en bij eene doorbreking der N. H. W. Het gelijktijdig optreden van den vijand op die beide operatietooneelen wordt zodoende in hooge mate bemoeilijkt, de volledige insluiting der Stelling van Amsterdam voor onbepaalden tijd vertraagd en aan de verdediging dier stelling gedurende dienzelfden tijd de beschikking verleend over de hulpbronnen van een uitgestrekt gebied.

Met het denkbeeld van den Heer POP 2) om nu in de eerste plaats het zuidelijk front der stelling met de zuidelijke vleugeluitbreiding af te werken, zou ik mij zeer goed kunnen vereenigen. Door de gelukkige oplossing, die de drinkwaterquaestie gevonden heeft, kan het bepalen van de richtingen der vleugels geen onoplosbaar vraagstuk meer zijn, als men niet naar het onbereikbare — eene ideaal-stelling, zooals alleen op het papier bestaan kan — zoekt. Een eisch is mijns inziens, dat in het Zuiden de stad Haarlem op voldoende afstand binnen de vleugelstelling zij gelegen om tegen ernstige beschieting beveiligd te zijn en dat in het Noorden het Noordzeekanaal onttrokken zij aan werkzaam vuur van den vijand,

1) Orgaan, 1e Afl. bladz. 59.

2) Orgaan, 1e Afl. blz. 76.

die tegenover de Noordelijke vleugelstelling heeft positie genomen. Het aantal permanente verdedigingswerken moet voor elken vleugel beperkt worden tot enkele krachtige stormvrije forten, die de steunpunten moeten vormen van in oorlogstijd in te richten tijdelijke stellingen.

Men vermijde vooral het bouwen van kostbare kustforten aan de einden der vleugels. Vuuruitwerking naar de zeezijde van uit de eindforten is onnoodig; de bewaking en verdediging tegen landingen moet hier, evenals op het open kustfront tusschen de vleugels, door de mobiele troepen geschieden. De eindforten moeten zoodanig worden aangelegd, dat zij aan gezicht en vuur van uit zee onttrokken zijn. Hiervan nitgaande, zal men voor elken vleugel met een of twee forten op het duinplateau en egaliseering van de omgeving daarvan, en verder met een of twee forten in de laagte kunnen volstaan. Het in oorlogstijd versterken der tusschenruimten moet in tijd van vrede deugdelijk worden verkend en voorbereid.

Waar voor velerlei behoeften: levende strijdkrachten, kazerneering, uitrusting, munitievoorraad, marine en vestingstelsel, belangrijke uitgaven noodig zijn, kan niemand verlangen, dat alles in eens wordt tot stand gebracht en zal het tempo van uitvoering zich moeten regelen naar de beschikbare geldmiddelen. Hoe ver daarbij kan worden gegaan, valt hier niet uit te maken. Maar in elk geval moet de regeling der uitvoering zoodanig geschieden, dat elk onderdeel tot zijn recht komt en een aandeel ontvangt in verhouding tot zijne beteekenis. Want het uitsluiten van eenig onderdeel zou slechts ten gevolge hebben, dat ook de overige verdedigingsorganen in hunne nuttige werking zouden worden verlamd en het eiuddoel der landsverdediging, ondanks alle offers, niet zou worden bereikt.

C. J. SNIJDERS.

Haarlem, 17 December 1902.

BIJLAGE II.

Generaal Knoop over doode weermiddelen en levende strijdkrachten.

»Een land behoeft nooit te wanhopen aan zijn onafhankelijk volksbestaan, zoolang het beschikken kan over een goed en sterk leger. Maar men moet dan ook een goed en sterk leger *hebben*; en daarom moet het een der eerste stelregels zijn van de landsverdediging, om voor het leger te zorgen, en daaraan in de eerste plaats de middelen te besteden, waarover men beschikken kan voor het krijgswezen. Zeker, daar moet ook gezorgd worden voor versterkingen, om in staat te zijn, daar met vrucht de verdediging te blijven voeren; maar bij die zorg voor de doode weermiddelen moet men nooit de levende strijdkrachten uit het oog verliezen; die moeten altijd op den voorgrond staan.»

RED.

ERRATA.

Bladz. 471 staat :	»1863	715800"
	<i>lees :</i> »1863	715.000"
	staat :	»1871 487.000"
	<i>lees :</i> »1871	487.500"
	staat :	»Totaal 9.495.300"
	<i>lees :</i> »Totaal	9.495.000"
» 472, laatste regel, staat :	»715.800" <i>lees :</i>	»715.000."
